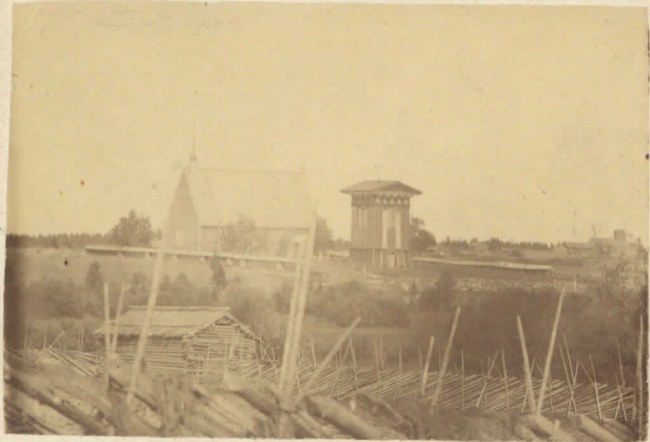

Jätetty uudistukselle & oman
vuosikokousta 7.5.88.
Minaissa vuosikertomuk-
sesja 7.5.88.

Palon kirkkoseuran
Muinaistieteellinen kertomus.

tehty

Santeri Ingman.

Gals Myrke

1-

Leppäkämmen yleissilmäys.

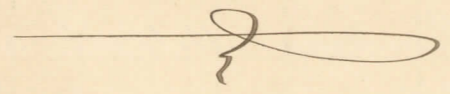
Salon kihlakunta käsittää Polvijärven ranta-
maan Limingän pitäjään rajoitta Oulun läänin
Vaasan läänin rajoille asti. Pohjoisessa sitä rajoittaa
Oulun kihlakunta (Liminka) ja raja kulkee hiukan
Pikkajokea pohjoisempuna. Tässä on Haapajärven
kihlakunta (Pulkkilan, Haapaveden, Pidesjärven ja
Kiesjärven pitäjät); etelässä Limingon, Kannuksen,
Tokolammen seurakunnat Pietarsaaren kihlakun-
taa; ja länttä kosken on Polvijärven lahti.

Kihlakunnan halkaisua kolme isompaa jokea:
Pika-, Pyhä- ja Kala-joket, jotka lisähaaroineen
ja muutamia pienempiä virthoja ja järviä maassa
ovat kihlakunnan vesistöä. Useimmat järvet ovat
jo heinämaiksi kuivatut.

Vuoriharjanteita ei Salon kihlakunnassa löydy
suvoittavasti esimikään. Kuten yleensä Polvijärven
Suomenpuoleinen rannikko, on sekin matalata, la-
keata maata, joka vähitellen aikojen kuluessa on
kohonnut merestä ja asutuksi tullut. Yksittäisiä
m²kihlarjanteita löytyy siellä täällä Pyhäjärven

vaan nekin ovat lyhempiä, vähäpätöisempiä
 kaukaina, joiden vaikutus asutukseen ei ole voi-
 mit ollen suuri. Niistä harjista ja vaaroista, jilla jo-
 takin merkittävä on, tulee kussakin pitäjässä
 oikkseen pahe.

Salon pitäjä

Salon nimestä ei voi olla useampia arveluita.
 Palo-sana merkitsee oikeastaan saarime-
 ta, veden tai soiden ympäröimää kangasmaa-
 ta, ja koska pitäjä suklaallisesti on korkeampi
 ympäröistönsä verraten, olivat ikkõ veden alla
 tai kuomana nuo helkuiset korpisseudut,
 jotka nyt paikottain laajaltakin ympäröi-
 vät mäkimaita, kum eusi asukkaat pitäjään
 tulivat ja "Salon" nimen sille antoivat.

Salon pitäjä näyttää olleen vanhimmin asut-
 tua kaikkista Peräpohjan kunnista. Siellä
 on ollut ensimmäisiä kirkkojaakin Pohjan-
 maalla, ja lähien pitäjään kuulukiin, erotta-
 aan Kemian pitäjästä 1310, koko eteläpuoli nyky-
 syistä Oulun läänin siihen luettuna Kajan-
 sin seudutkin, kum, näit, koks Pohjanmaalla
 ei ollut 500 vuotta siten muuta kuin Kemian, Sa-
 lon, Pitarasaaren ja Mustasaaren pitäjät.
 Kustakin näistä syntyi aikaa voitteen monta
 eri pitäjää, muttei kaysnyt yhdeksiään niin

Näissä näkyy olevan Salon pitäjä, mutta kausan keesken koulun
 ja "Palosten pitäjä".

4
onnettomasti kuin Salou, joka useampiin
palasiin jaettuna muutti kainen mahtavuutensa.
Siitä erosivat nykyiset Limnagan, Aulun, Muhok-
sin, Paltamon, Potkamon ja Hlyrynsalmen pitäjät
1490; Kalajoen pitäjä 1525, Luoto ja Puhajoki 1573,
Länkajoki 1689 ja vähitehen muutettiin, niin että
puukko ja jakajain kauraan. Jaks oliin varsin ter-
vetullut, sillä nuo useimmille pitäjät kirkolliset
kat olivat luonon ja kulkuneuvojen tähden varsin
vaivaloisia. Niinpä Raajan kirkonkylään esimer-
kiksi täytyi kulkea useiksi kymmenekunta päivän
kulmaa venäjä Aulun järven länsipäähen, jossa
laskusaitikkaa vieläkin sanotaan "Venekitaloksi")
ja niin edespäin maitten poikki ja Pika-
joen vartta Salou kirkolle.

Salou pitäjän asutustarinoita ei saatu paljon
kukaan. - Etelästä päin siinä useimmat
asukkaat ovat tulleet - Hämsestä eli
kä. Todistukseksi arvelaan vii mainita että
tänne perheä Jussolan maalla kutantaa "Hämsen
vainioksi". - Taru kumminkin kertoo jo mu-
nen näitä etelästä päin tulijoita asukkaista
näillä tienoin oikein nimilläin: Jättiläisiä,
Hidun väkeä, jotka vihkasivat mutta asukas-
tua ja sentähden, kuin heidän aluissaan

7
alkoi kuulua "männän mäkeä, kymmen kappi"
väistyivät syryän ylä poljoisemmas. - Lap-
palaisia kai jättiläisinä mainitaan. - Tätäjäin
vanhimpina taloina mainittiin Huitolan Salou
kylässä, Limalan Pättijolla ja Ylitalon Talou-
kylässä. Mutta näistä ei muuta tiedetty, kuin että
no ison vihan aikana jäivät autioiksi, ja että
mutet asukkaat niihin tulivat Savosta ja
joista Savolaisen kylä lie saanut nimensä

Raahan kaupunjin paikalle asettui en-
simpi Pentti Lovio Taloukylän Ylitalosta (Povio-
den kantatalo) joka kulssi poikkeuksella Matti ja
Mikko, jotka viljelivät maata ja sen ohessa
myöskin alkoivat kaupustella. - Eräs sota-
pappi Joosepovi Lovio muutti nimensä Pove-
liusiksi, josta Raahan nykyinen porvarisken
polveuppi. - Siitä ajasta jolloin Pentti Lovion
talo raimalla oli, on jo maan niin vaussut,
että kaupunkin talaisena pettana on heidän
putisen talousa sia.

Kovasti sai Raaha kolmea ison vihan kau-
hua. Senurin osa siitä poltettiin, maalausta syn-
päillä joutui autioiksi, kausa kausa joka sur-
mattin kai hajotettiin. Asialsijat, jotka tar-

kuumien menettelyä kertoisivat, ovat hävinneet
ja miehen mielen kulluneet kertomuksellisin
ovat väkivallan rinteen kuoneet. - Isoa vihaa
muistuttaa Salosten lahden suussa oleva
Venäjän-riemi. Tämä riemelle oli jouluko
Venäläisiä asettanut. Mutta asukkaat väi-
jyivät heitä ja surmasivat yöllä muun-
nappuneet Venäläiset. - Kerrottavaa kuuluu
Salossalmin tuon vanhan tarun saarelle
muunista Rysistä, joita opaspojat varsin
veivät venet, niin jätettiin vihollisjoukko
luodolle näköön kuolemaan - Iso vihan
aikoina, on Kapsan kylässä ollut kaikkaita
Venäläisten ja talousvoimain väliä. Uusia sit-
teulsi, kun jo rauha oli tullut, kerrottiin
siellä kaikkaita nähtyistä, ja näiden sos-
taisen joukostaan vakauteen. Potamunista
sappine myös mainita että Raahessa sunn-
muinoin on ollut joulunlainen varustuslai-
tos. Sen sanotaan olleen 8-kuukautisen jou-
koon, rakennettuna turvaksi kulkeseleitä
vihollisjoukkoja vastaan. Oli siinä ollut
8 tykistöäkin, mutta ne kuitteulsi Kapsan
tappalon jälkeen vietiin sieltä pois Kapsa-
riini, joten "limoituskim" voimansa menetti.

Mitään tarkempia tietoja tuon linnan vaikeista
si tunneta.

Wuosien 1808 ja 1809 sodan muistona on Tatti-
jonne n. k. Sotajoukko, johon on päätös pysty-
tetty "1808-9 vuoden Suomen sotilaille". Tappelu
ei kumminkaan ole siellä, vaan kulloon kuul-
leita ainoasteen on "joulun" haudattu. Mu-
den muassa kerrotaan sinne haudattua vas-
nappine (Gripenberg?), joka maahan las-
tettiin täysissä sotajoukossa ja asiissa.

Muutama viesteä etelämpään Sotajoukosta
on aivan maantien viressä n. k. "paraati-
mäki" tai vanha mestauspaikka. Kun jo-
ku rikollinen oli rangaistuksessa kärsivä,
piti mies talosta keihäällä varustettuna sa-
ppua paikalle, ja siinä seisoi sitten mies
jono surmapaikan ympärillä. Monilla sai
koettaa tulkea piiriin läpsi, ja jos hänelle
se onnistui, laskettiin hän vapautuksi.

Mutta se mies, jonka kohdalle hän pascou-
pääsi, sai laskua päänsä mestauspö-
lyyn. - Minä kerroo taru. Viimemainen Pat-
tijolla mestattu mies oli Jormi (Storm) nimi-
nen. Hän oli ikänsä ollut laiskan maail-
man häittä. Viimemainen kiltteudessa oli

8
seuraava: Torsti tuli tuppaan, jossa vauha rullasi
ja pieni lapsi oli. Lavitsoilla oli peistamattomia
leipsiä. Mäiden pöydä hän armotta tallusti, ja
vihdoin teki hän itselleen moisen krysyympä.
Sen: Kummalla tapaan noista? Jos sukun - me-
nen hän suoraa kelo. tui, jos lapsen, - tu-
lee hän autuaaksi. Lapsen tapettuaan kuu-
dakti hän: mitkä on käysi; laskeusi lavitsalle
matsulle ja näski sukun memiä mieltä ka-
kemaan häntä kinni ottamaan. - Pyövelin
si ollut loppu kolme kertaa useamminkin kir-
veleään kolauttaa. Jos si silloin ulrim pää-
irtaantunut, oli pyövelin oma mukassa. Tor-
sti iski hän kolmasti, ja silpasi vielä nel-
jännellä kerralla yhä päästä ruuminen lät-
tävää kaulevalle. Tuo oli laiton telko.
Mutta pyövelin si kumminkaan tapettu,
virasta vain pantiin, ja mutte virkamiehistä ei
ole pittemmin enää tarvittu.

Kierteitä muinaisjämsäläisiä löytyy
Palon pitäjässä pari muinaiskiviä ja kuuri-
goussko noita kivitäyriä, joita milloin lapsen-
laisten kodan poljiksi, milloin jättiläisten hau-
doiksi, peitsiksi, luopsiksi y. m. kutsutaan.

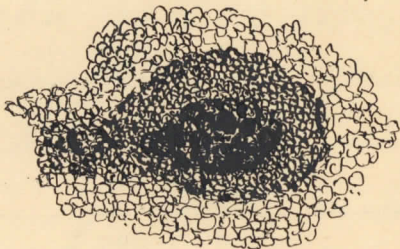
Kuv. 1.

Hiidenkallio ^{-Kangas.} (Palosten kylässä).

Kuv. 2.

"Lapsinkautu" Hiidenkalliolla.
(Palosten kylässä).

9
Mitä tapoa Raahesta lähteissä lähimmän
Palon kylässä, Heiden kankaalla, ^{Katos kuv. 1 ja 2.} melkein maan-
sien varrella. Siellä löytyy niitä toista kymmentä.
Ne ovat melkein ympyrän muotoisia luopava
olevia kiviroukkiota, 4 a 5 kynnäriä" läpimi-
taten (Seinät silm. luettuina). "Seinät", jotka
liitysti ajan ja muotoasteen kautta ovat suu-
resti kastuneet ja tasoittuneet, ovat vielä paikoin
kynnäriä korkeuksia, ja selvästi on moniaissa
vielä huomattavana ovilävet ja käytävät. —
Jättiläisten pesiksi niitä kansa kutsuu. Siellä
mainitaan niiden pitämisen lähimmän, ja kutsu-
naan niitä kokiin "Kui, Kui", jotta salo ympäri-
lä kajahteli.

Haukan-palolla samanimisessä kylässä ker-
rotaan jättiläisten hautoja myös ollen, vaan ei voi-
nut niistä enää jälkiä huomata. Pannin on lai-
ta Kolonkankaan ja Mustikkavaaran jätterouk-
kien, joista Calaminus kertomuksissaan mainii.
Haapojen kylässä Rion kankaalla on 6 Selvää,
li erotettavaa samantyyppistä roukkiota. Yhden
laisia on Korpselan talon takalokkankaalla Sa-
massa kylässä.

Pielinjen kylässä, Kortemittyn kalliolla on

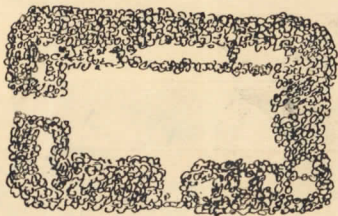
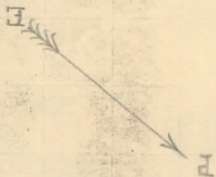
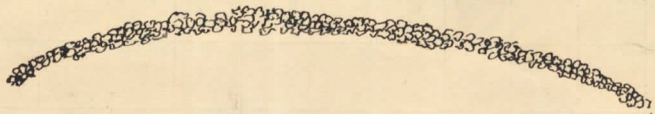

myös muita jätiin hautoja puoli kymmentä,
 ja siellä vielä muutama 5-6 syltään pituinen
 suora, matalanlainen, syltään levyinen ki-
 vivalli maan harjanteella. Tämä näyttää myös
 tellemällä tellyksiä, vaihtoka sen tarkoitus on
 hämäärönläinen. Sitä voisi pitää jonakin lin-
 noitukseen jätteenä, jos si kaukasa laajuus
 ja itse kivivallin mitättömyys puheisi arveluta
 vastaan. Myöskin Kopossa kylän Maity-
gelkä-nimisellä harjulla on neljä kappaleita
Lapin hautea. Ne ovat samantlaisia, pyöreitä,
 sekakoskoisista kivistä ladottuja, kuin muu-
 allakin.

Mutta hauskemmat ovat nuo Muinaislin-
nat. Tielinjän kylässä, noin 3 virstaa itään
 pääin Maitylän talosta on laajojen soiven kes-
 keissä jylhat Tirtivaarat (pohjois- ja etelävaara)
 Pohjoisvaaralla on suuri, soikea kivicaiteus,
 jossa pääsuunnaltaan on telty ^{luoteesta kaakkoon} pohjoisesta ete-
 lään. ^{Katso kuv. 3.} Uittumisen pituus on 60 asketta,
 lyhemmät 28 asketta ilman vauja. Se on
 pienemmistä ja pienemmistä kivistä ladottu
 vauhi 1-2 kynnärän soivseen, 4-5 kynnärän
 keveä, mutta selvästi näkyy että se vyö-

Kuv 3.

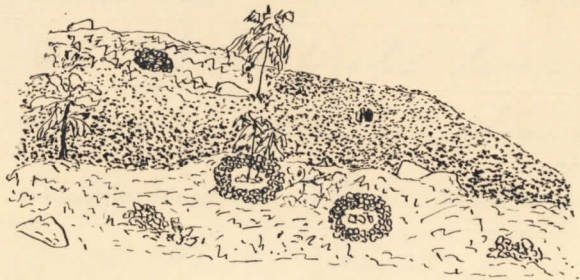
Pirttivaara (Pielinängissä).

Kuva 161. Pirttivaara. Salonen

Kuv. 4.

Pirttivaara (II) (Pielungissa).

11

rynnäkönsä on mataloitunut ja hevenyt.
Selvästi huomattavia portteja on siinä vain
kaksi, toinen pitkällä sivulla (ita-puolella)
toinen ^{lyhyemmällä} pitkällä sivulla (etelällä). Luultavasti
on ollut portti lounaaseenkin toisistakin
sivuista, vaan ovat ne nyt jo epäselviä.
Läntisellä ja lounaisella ^{kaudella} sivulla ulkopuolella
kullekin noin kauden etelän tyllän puolel-
la linnasta viisi toininkin valli, ikään-
kin ulkovarustuksella aitattu; muuten
on se rakennuksellaan puolilinnan vallin
tapainen. Siinä jo ensi silmäintäpäyksellä
voisi huomata että tuota rakennusta on tur-
vapaikkana käytetty. (Loppuosaisten kar-
jatarhaksi eli poroaitaukseksi ei sitä
mielensä hyvin voi arvata.) Kausi kutsum-
sitä "jättiläisten lirkoksi." Ympäristö, eri-
matkain puolelta linnasta löytyy noita
tavallisia hivelsuoppia. ^{Katso kuv 4.} Epäilemättä
ovat tuota aiotun suojamaan puolikaan
seuden muinaiset asutukset turvapuolikaan
maan pitäiset. - Pohjois-Pirttihaaralla löy-
tyy "jätin koulubioiden" jätteitä, samoin Siinä
lännettä itäpuolella olevilla Pohjois vaaroilla
Filmansuunnat ovat ole ainin luotettavia, kun ei ole kompassin muuttaminen

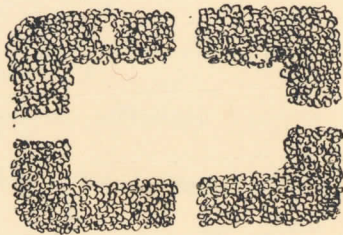
muusein samantainen kivitarkka luvun Fri.
 kaupungin Kylan Tirttivaaran linna on Pattijoen
 kylässä, Linnankaulsaalla, ^{Katso kuv. 5.} pari viirtoa
 Kastellin talosta itäsuolejaan; tämä on selv.
 listä vielä selosempi ja paremmiin säilyneet.
 Calamnius siltä kertoo näin:

Linnointus, jossa pääsuunnatteen luvun
 pohjoisesta etelään, on asetettu ylänteen
 puolelle siltä tapaan että yksi sen pääsi-
 mistä on käännetty merta vasten. Tätä
 puoleen on ylänteen aivan jyrkkä, joten lin-
 nointus siltä puoleen on valtava pääsuor-
 kausta vastaan. Niinlukuun muillakin linnoin-
 tuluksilla on tälläkin neljä porttia, säännö-
 lisesti toinen toistaan vastapäätä. Mutta
 maasualisella pitkällä seinällä näkyvät
 paitsi säännöllistä porttia, vielä kolme
 muutamia, kummallakin puolella tätä. Jos
 nämä aukot ovat varsinaisia portteja,
 vain sittemmin - laivastuksen tai eläinten
 tallaanisen taitokse muun talsia - sinne
 tulleita satunnaisia aukkoja, si voi tar-
 koim määrätä, koska ne ovat jossain-
 kin epäselviä. Mutta edellinen tapaus s.o.

N:o. 5.

Linnankontkan linna.

(Patiivella)

jos olisivat varsinaisia portteja, osoittaisi, että
 linnoitus meren puolelta odotti vihollisia, ja
 si maa puolelta, koska maapuoleen päin oli
 kolme porttia, mutta merelle vain yksi. Jos muu-
 rinkin oletan lukun, on linnoitus pituudeltaan
 175 jalkaa, ja leveydeltänsä 112. Muurin leveys
 on noin 20 jalkaa, sen korkeus 6 a 8 jalkaa.
 Kuitenkin on korkeus sinä ollut suurempi,
 sillä muurin sivut osoittavat selvästi, että muuri
 on ajan kuluessa vierinyt alas, ja tämän
 kautta tarpeettomasti itseään levittänyt.

Calannius näyttää olleen kaikkien puolesta,
 pitäisikö hän kaikkia aukkoja muurissa
 varsinaisina portteina vain si. Niin todennä-
 köistä on kuitenkin, ettei alkuaan muurissa
 ole löytynyt kuin neljä porttia, sillä jos nyt
 rupeaisi kaikkia muurin aukkoja portteina
 pitämään, tulisi niitä useampia sekä meren-
 puolelta että maapuolelta sivulle ja, jos
 aukkoja tarkemmin tutkiikin, huomaa kyllä
 ne jämsätäpsäin tehdyiksi. Calannius myös
 arvelee linnaa sen ajan tyköksi, jolloin
 Tolijaulakki nautui Kastellin harjulle asti,
 ja pitää linnaa siis jonakin merilinna.

Myt se on ruusuan psemikuluan päässä rau-
 naste. — Wallin ympäröimä tanner on tasai-
 nen; merkkejä myöhemmistä laivaruista
 vain näkyä. Kumminkaan si sieltä liene muu-
 ta löytynyt lsiin pois 4 tuuman levyinen, 2 a
 3 tuuman soolisuinen, 1/2 tuuman paksuinen rei-
 kälaita kumpala, koristettu laiskelaissa (!)
 koristulssilla. Mutta tämäkin, jota Calamius
 kumpausarion palaseksi arvelee, oli jo hulsken-
 tuut, pimeuksiin sitä ehdittiin tarkemmin tutkia.
 Ei löytynyt Calamius niistä lsiivirouk-
 koristakkaan, joita tässä samassa kirjassa
 useampia löytyy, mitään sutisten asutuskäi-
 ten jälkiä, vaikkakaan lsiin paria hautea laiva-
 tute. Tästä kertoo hän. "Eusimun äisellä, jo-
 sa oli psojjoisin eli sovillessä linnuittulssesta,
 oli 3 a 4 sylän psoitelsimittainen ja puolen
 sylän soolisuinen kumpu. Ylimmä lsummut-
 la malsasi nelikulmainen, lötteä, lsiivi 2
 syynärää pitkä, 1 lsiivi; myös paksuu. Tä-
 män ympäri oli ladon suurempia lsiivejä.
 Kuu oli lsummun päälyys, joulua ympäröys
 oli suuremmista lsiivistä, keuruuta, alkoi
 lsiivros hautamata, psoinempia lsiivia seassa

silloin tällöin joku suurempi lsiivi joulussa.
 Tästä lsiivrossta psoisasi katseamatta aina
 muutamain syynärään syvyydelle saakka,
 jossa ylen suuri lsiivi lohtasi, estän laikku-
 rytylössiä siun psousta. Kuu laivarualla
 koetimme lsiivitä tätä lsiivää, psoitimme psoi-
 lsiivrosseen, jota lsiivrosimme hauden psoi-
 jaksi, syystä että lsiivros ihau ätkä alkoi
 silsi näkyä mitään jälkiä psoautumisesta
 ja lsiivrossesta. — Etika liene muutoin psoi-
 nauut lsiivrossta ksummun psoäälle, ja lsiivitä-
 myt hautea, sillä lsiivros ja autemuksia nä-
 hin aivan väliin lsiivien välissä."

Trista samantyyppistä hautea autemuksessaan
 löysi hän syynärään syvyydestä, lsiivien alla
 haavan lehtiä ja kalideu syynärään syvyy-
 dellä torvelssi lsiivtyynyttä lsiivien lsiivrossta
 ja vielä syvempää niiltä. Näitä arvelee
 hän Lappalaisten asunasiiksi, vaan et-
 mättä lsiivrossta mitään kalideu linnun ghe-
 tydessä löydy. Kuumu lsiivitä olikin että lsiiv-
 siivrosjoella, Palon maapuri psoitajassa, si löy-
 dy lsiivroskaan muoisia, jota vastoin mitään lsiiv-
 siivros ja Rautilassa tavataan.

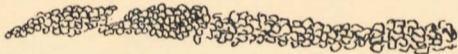

Korkealle Haukasella, länsietelään Kastellin
 talosta, on ainakin yksi näitä tavallisia
 "jätin hautoja". Se näyttää olevan suuremman
 kuin useimmat muut, joten sen laajuus on
 suurempia niissä kuin muitten samantyyppisissä
 sen. Tämän laajuus selviää pitkin kulkua
 myös toista kynnystä syttää pitkin, 1 a 2
 syyttää leveä, 1 a 3 jalkaa korkea kivivalli, ^{Katso kuv. 6.}
 jossa usein kenties joksain on varustuspaik-
 kansa palvelut. Kuvassa olisi, jos se luon-
 non laatima valli olisi, sillä kovan säännel-
 lisestä näyttävät kivet paikoin pääosin
 kadotuilla.

Onkikäikkisiä jäännöksiä lienevät nuo
 "puitariinakit" (jätelin tarpeet), joita Salon
 pitäjässä parissa kolden vettä on selvästi
 nähtävänä. Kausa niitä myöskin kutsui "Vi-
 puvien leikkiksi". Ne ovat pienentäisistä ki-
 vistä kadotuista käytäviä, muuttokäsittejä ja
 monikertaisia. Että näillä "leikkillä" tässä on,
 sanomaan siitä että palson jämsäläkserron on
 melkein kaulaan kausassa tasottanut nuo
 säännölliset kivirivit. Niitä on kaikkien
 laatuissa, kuten kuvat näyttävät, joista

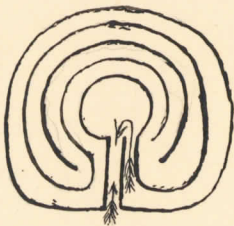
N:o. 6.

Korkeankankaan kiviväli.
(Pattijoki).

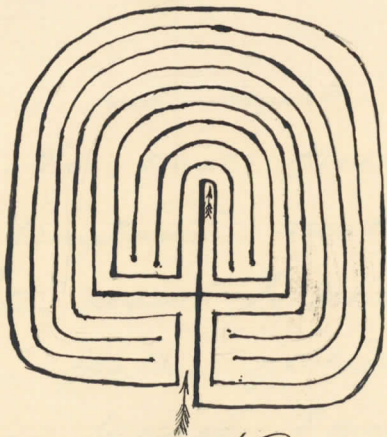

Kuv. 7.

Pistarin leikki (Sattikumäellä)

Kuv. 8

Pietarileikki (Puonaukkaukkaalla)

toinen on piirretty Santilan maasta, Arlsbutkarin
 spassipien läheisyydestä, toinen Mutelan talon
 Ruonan kankaalta; jälkimmäisen muotoinen
 löytyy myöskin Salon pääspassipien lausikossa.
 Tihissä, vierokkaan lautoista pienoisista ki-
 vistä ovat ne hyvin siivästi ja säännöllisesti
 lehty. Ympäristä on pienimääräisiä kivet pois
 korjattut.

Salon kirkon kerrotaan olevan jo kol-
 mannella sijallaan. Eusim kerrotaan kirkon
 olleen Pielingin kylää Pirkajoen suulla. Tällän
 oli Se n. v. Kirkkolouhossa (nyt mässi maanteralla,
 Arnen Meren Saari), josta se ennen 1622 on siirretty
 Sella paikalleen muutettu. Muuttamiseen oli syys-
 nä seuraava tapaus: morsiuspari palasi ^{villillä} seurak-
 la kirkkolouhosella ^{villillä}, joka oli täynnä
 rakovasta. Mutta nämä nuoret lempiville ei ollut
 pitkäikäistä, maallista onnea suotu. Venhe joutui
 huakirittelysoon Morsiusparille, ja sittemmin si suu-
 uskallettu pitää Herran huonosta niin vaarallisen
 matkan talsaisessa paikassa. Kirkkolouhossa
 näkyttiin vielä lempispeli järveen epäselvä,
 kalikulmainen sivijärsus, vastapäätä my-
 syistä kirkkolasaa, luterian laluden sisäpuolella.

Calaminus on lsummin kein praitte vankko
 + jällestäpäin saatujen tietojen mukaan kumulu se olevankin myöskin
 p² tekoo.

la, Palon kirkon kirkkoon kuuluvista pa-
 ppeista saanut seuraavat tiedot: "jos itse
 vanha kirkkoluona on muutettu kirkkoluodok-
 sa nykyiseen paikkaan, sitä ei varmaan tie-
 detä. Nykyisellä kirkkosalilla muistetaan
 kumminkin vanhan kirkon seisonan, mil-
 lä luonella, jossa oli pituusdeltan ja levey-
 deltään yhtämittainen vanhan kirkon perustuk-
 sen laussa kirkkoluodossa, olisi kumpassios-
 sakin sivussa ollut pylväs. Sisällä on
 oli huone varustettu alttaripöydällä, pen-
 keillä, luvilla ja tauluilla; mutta kaksio-
 lta ei ollut. Kukaan ei kumminkaan muis-
 ta muuta, kuin että tämä huone olisi ollut
 pitäjänkassa, jossa pitäjäläisten kassakassa
 on pidetty, ja että pöydästä siinä toimitti ju-
 malansalveluksella, kun oli kova pak-
 kaus. Panottuihin asioihin nähden on kii-
 teisiin todennäköistä, että huone on,
 vanhan kirkon muuttamisen jälkeen, käy-
 tetty kirkkona, kumminkin uusi kirkko oli
 rakennettu. Tähän kirkkoon on siten pantu
 kuvia, joiden joukossa kuva näyttää Maaria-
 ta lapsensa kanssa on launis, ja launioitella

hallilla kuttauksilla. Muutkin löytyy launis-
 hoja paavinaikeissa kirkko kumminkin
 painanteita, niinkuin myös pari maalattua kep-
 piä, joita epäilemättä on käytetty Avittain paan-
 kunnan aikana.

Palon nykyisenkin kirkon on vanhoista
 muistoista rikas. Seuraavat kuvat lienevät tar-
 keimmat, mitä siinä löytyy: 1. Tus jo mainit-
 tu kuva kuttamanttelin pöydästä Maariasta
 lapsensa kanssa kaunis, kauniinbertai-
 silla, kuvamaalauksilla varustetuilla ovilla
 suljettavassa kaupissa. Sitä saadaan jou-
 kun paavin lahjoittamaksi. 2. Brigitan
 kuva, sekä kuvamaalauksien kaunistamassa
 kaupissa. Ovi on maalattu m. m. "Ericus
 rex". 3. Pyhän Yrjön kuva. 4. Pietarin ja Pa-
 valin kuvat. 5. Kolme pienempää kuvaa.
 6. Kristinän kirkon Vapahtajan kuva. 7. Muuta-
 mia vanhoja kirkkoja. 8. Kuvamaalauksia sei-
 nissä ja katoissa.

Kirkon kaupunkin kirkosta ovat kuvamaalauk-
 set siinä jo hävitetyt. Ne oli varmaan sinne
 tuotu siitä "muista kirkkoluonesta, jota kau-
 kun kumminkin kirkon perustari muistatti Pa-
 tamasta, jossa Jumalan palvelus sinun oli

20
markkinaväen talteen pidetty, mitem isäsi
työ- ja markkinapöytänsä (nim. kauppa-
kivi), jossa Jumalan palvelus pittem pidettiin
sitten asti, isin uusi kirkko tuli valmiiksi.
Tämä huone on vielä tämän vuosisadan
alussa siisonut torin vieressä kannella ja
ollut 809 sylvää pitkä, 5 sylvää leveä, vaan
sitten aikaankin jo käyttämätön.

Talon pitäjän vanha hautausmaa on ollut
myk. Luulaksen talon peltona olevalla tae-
terrella.

Keljänneksen päässä Kaslan kaupungin
eteläpuolella on "Pataman" vanha kauppa-
paikka Patamalahden kannalla. Tämän
paikan vilkas kauppapaikka saattoikin Por-
hen tämä kaupungin perustamaan. Ken-
ties jo Pirkkolaisilla oli täällä loivaa
kauppapaikka siihen aikaan, isin myk.
Patamajärvi oli Patamalahden laussa
ylhäällä. Kauppapaikasta muistuttaa
myös Markkinaruisi, Kangasruisi ja
tamalahden eteläpuolella. Tämän ru-
man kannalla nähdään vielä valkamia,
joista pohjoisimmat kutsutaan "Kemin
valkamiksi". Ylempänä nimellä näk-

21
lään vyöryneitä kivirivejä, eikä sulisten ka-
varaattojen perustuksia. Rantasilla on voi-
si kivitella tuota suoma kiviharjua Markki-
naisen kaupunginpuolisella rinteellä.

Patamaisen muinaisjäännösten perin-
teistä lausuu Calamnius: Yleensä odottane-
vat maassa kätkeytyt kalut ja ariet täällä
niinkuin muinaisain laavausata ja alkera-
pata vänsiden ja soitten viljalemistä.
Mitä kivilauden aseihin tulee, niin ne si-
vät siellä odottane mitään, pyydetä että mitään
sitten si ole odottamassa. Koss kannikolla
Pölsajonetta Kalajoelle asti si nimittään
2 pörsimkulman leveydellä muren kannan
liittävästi kossaan löytynyt yhtään kivilaudetta
vastaan mitään samalla kolden miteen sisem-
mästä maassa tulika tikkään on tavattu; si
kannikolla kausa "akoursyysien" nimitystä
tunnetaan eikä muutaakaan nimityksiä.
Tuo vutem helposti selitettävä sikeä, kun
onaa huomioon kannikon suuremääräisen
maatumisen. Tämän maatumishistorian
löytyy Paloukin pitäjässä useita todistuk-
sia. Esim. Pörsimän varalla on muinoin

löydetty laivan jääpöytä ja osa kumivalein.
 Tällöin on nyt noin pöytäkalman jäässä kuu-
 malle. Toikain vaaralla, yhä stempaan merestä
 näkyy vielä jälkiä veneenvalltamista, ja siel-
 läkin on löydetty veneen palasia, joissa vieläkin
 nauhojakin on kiinni ollut. "Laivavaara" Kas-
 tellin talon luona, toista pöytäkalman merestä,
 muistuttaa jotain laivan jäännösten löytöä tai
 kenties laivojen rakennuspaikasta. "Haastelu-
 dou maan", etelään talon kirkosta, kerrotaan
 saaneen nimensä siitä, että siinä nimisoin
 laiva karine laski, ja haastuiritokoon
 joutui. Kirkkoluodosta muutettiin Herran
 luona pois, koska siinä menomatka
 kahvaata hukkui; manterella on "Chunan
 Saari". Heinää nyt viitataan "Pöytäapajasta"
 ja "Pöytäkalman apajasta" ja vauhat kirjotukset
 kertovat, että 15 Sateluvuonna muotaa vedettiin
 nykyisen pöytäkalman kohdalla. Häisvojan
 varrella savesta, kahden kyyneleän syvyy-
 destä oli aivan nykyään löydetty ison veneen
 jääpöytä, 3 kyyneleän pituinen,
 jossa oli ollut vielä kaarevin palasia. Va-
 litettavasti oli se hävinnyt. Virstan matkan
 on vauhan paikasta, ja suuret hirsikouzat

kasvoivat löytöpaikalla. - Ei ole siis kummaa, jos
 rivit entisaikoina ole työssänsä tällain liit-
 täneet, jossa heidän aikoina meri astoi. -

Pöytäkalman, Pöytäkalman kylästä, oli kumminsiin
 löydetty kivi, johon useita, sormen paksuisia,
 toista tuumaa syviä reikiä, on suorattu. Kivi on
 Pöytäkalman muotoinen, nyt karkkeli pitkä, mutta on
 nähtävästi katkennut. Sitä on kenties kukaan
 valinnut käytetty.

Pöytäkalman, Olakkalan talossa, on vauhan-
 loinen kappeli, kirjavilla maalauksilla ja
 korilla leikkauksilla koristettu. Oven on ju-
 ksi laudan leikkauksen vuosi 1666.

Pöytäkalman pöytäkalman yms. kappeli

Pöytäkalman pöytäkalman nimen syynsä on usean
 arveluita. Muutamit ovat arvelleet sen johtuvan
 pöytäkalman alkuperäisestä, joka joku suulla
 on ollut, toiset taas kristinuskon tuomista
 seudulle. Siellä, olisi muuta ensimmäiset kris-
 tityt kastettu. Tätä jälkimmäistä arvelua tal-
 loisi kotte pöytäkalman todempaisempaan, kun
 ottaa huomioon, että joku suulla löydetty Pöytä-

luoto-niminen saari, josta kansa kertoo, että
 vieläkin muinaisten pöytäkirjojen pappien
 haakmat siellä pottavat aarteistaan ruostetta,
 niin että leimauttaa vilkein syysöinä. Muuta
 muuta, arvelua on vielä, mutta jätämme ne maini-
 nittamatta, koska niillä ei näytä olevan niin-
 kään paljon päätelyyttä, kuin edellä mainituilla,
 ja koska kansakkaan ei tiedä seunoisista joko-
 doista mitään.

Waukinpöytä asutuksessa kerrottiin, että
 Yppöjärven kylään (Yppöjärven ky) tuli Hämeestä ensin
 mies Pisi-niminen mies joukkoinen houtti sel-
 jässä asuntoa hakien. Sinne hän asettuiikin,
 ja vielä on Pisiä kylän ensimmäinen numero.
 Liminkojen kylä sai nimensä siitä, että kutsui
 Limmi-nimisistä veljistä tuli Sinne etelästä pään-
 toinen asettuiikin Sinne asumaan, toinen kutsui
 yhä poljoisemmaksi, kunnes tuli Liminkaan,
 jonne asettautui ja antoi paikalle sen nykyi-
 sen nimen. Eteläkylän Viirten taloon tiedetään
 Isou vihan jälkeen asutaneiden tulleen Toivo-
 laaninmella, Kuopion tienoilta.

Pylhän sotaisista muistoista kerrottiin
 väliin. Ne olivat kuolleet, jotka niistä olisivat
 tiineet kertoa. - Kaubana palona on Iso viha

lääkäsi raijonnat. Pylhällä tapettiin näet
 silloin 490 henkilöä, kuten arsiotokirjat näyttävät. Sen
 vuoksi kirkkoon jätettiin kasakat silloin tallina,
 ja luultavasti siitä syystä ovat myöskin kirkon van-
 hemmat kirjat y. m. muistot hävinneet. Merijär-
 vellä silloin Jotivalla tapettiin ja upotettiin kymmeniä
 Suolun. Silloin myös Merijärven Jotivon selälle
 upotettiin kirkon kello makuu vilallisilla pöydillä.
 Mutta sinne se jäi. Tätä kylää koitettiin sittemmin
 nostaa ylös ja oliin jo saatu vedon kalvoon,
 kun yksi nostajista kirosi, ja samalla kellosta
 huiskalti syvyyteen, eikä sitä sen koskaan
 ole sieltä saatu. Tämän samaan järveen upotet-
 tiin Venäläisiltä ryöstetyitä pyssyjä y. m. sotä-
 ja muonakaluja. Myös Murheen laaksossa Jotä-
 gan kylässä kerrotan Venäläisten raikamien
 ja murhamien pakoon kientäneitä asukkaita.

Viirten ojan varrella, Eteläkylässä, kerrottiin
 1808 ja -9 sodan aikana olleen pienempisiä kalu-
 koita kokesiksi kertaa. Ensimmäisessä aatossa,
 jollain Pyssit haakea myöten pakoon juoksivat,
 ja siten annettiin siellä vilkein tykeillä 5 tuntia
 kalsin lauantaina, jolloin Venäläisiltä koitui
 100 ja "klasserantui" 100 miestä, Suomalaisilla kaa-
 tui 2 ja haavoittui 2. - Muunrot ovat luonnolla

Sati liioitelluksi.

Ostauspaikka löytyy Pyhäjoella, Par-
halahden (paras latti, oli ennen muinoin mainio
kalaapajovistaan) kylässä Oksaisen talon metsästä
kaupalla. Eräs Palmu-niminen mies kuuluttaa
siinä vielä vanhojen muistiainojen muistatun-
dina kun muinoinen tilaisuus sattui, oli se kun
Jalle Kuni juhlatilaisuus; kaikki, jotka kyn-
nelle kykeni, silloin tapsoipaikalle kiisivät.
- Vielä säilytetään Pyhäjoen Isirsson inventa-
rioiden joukossa levcäteräinen mestaus-
kirves.
Katso kuv. 9.

Kiinteitä Muinaisjäännöksiä löytyy
Märijärven kappelin Pirttihaaran kylässä.
Siinä on eräs paikka, jota kutsutaan Hiiden
linnaksi. Mitään merkkejä vanhoista eli muista
rakennuksista, kuten esim. Pirttihaaralla Pielim-
jissä, si tuolla jylhällä kaupalla voi luo-
mata. Taru mainitsee että jättiläiset taattoi kiin-
sasivat kristityitä, mutta Isän Isumminkin
huomasivat, että heidän suaa oli uuden
asutuksen käsiin joutuva ja jo osaksi oli
joutunut, lätkivät he pois siitä stäisim-
mille seuduille, ja vitivät muunessään hän-
nällään (ix!) vaan maahan, joka vieläkin

skv. 9.

Mestauskirves (Pyhäjoella).

Korkeus ja leveys $1\frac{1}{2}$ Korttelia,
varren pituus 3 Korttelia.

on nähtävänä kaukaisen kerssessä. - Yppösim
 kylässä, Wiirejärven rannalla on Warekankaan^{x1}
 kornelainen karju, jossa löytyy selvästi huomattava
 kivivoulskiota, "noita jäätiköiden jasia", samon-
 laisia kuin jo kerrrotut Salon pitäjässä, Huden
 kankaalla y.m. Elävisluodossa, samassa ky-
 lässä noisia myös saattaa löytyvän.

Kun on tiedossa, että Pääkivisaaren raa-
 kan raja kulki P.jän kaarta, ja päätti Hau-
 kilsiven meren saaren, koetimme tiedustella
 ja etsiä tarkeempia tietoja tämän rajan suun-
 nasta ja paikoista, mistä se olisi kulkenut.
 Turkin olivat kumminkin siinä sulitessa
 tutkimisemme. - Haukilsiven saaren lounis-
 rannalla löytyy tosin suuri, ² ~~den~~ syllän kuu-
 lionittainen saasi, jonka laella on nuo-
 mattavissa siivu, joka on vedetty idästä län-
 teen; jonoksin merkkinä tuo viiva maatta
 maalla. Saman saaren itäpölyisellä raa-
 nalla on toinen kolmimurteinen, suuri kivi,
 joka näyttää aikovaaan paikoiltaan siirrettyä
 ja on asetettu toisten kivien päälle pyöttyyn "niin
 huonosti kuin mahdollista" s.o. tiräällä mur-
 kalla maata vasten. - Mutta muuta siise-
 mättä maatta oli mahdoton löytää jälkeä

x1 vrt. Ware Vappinais-Suomen muuteja = Kivoukkio.

tästä rajasta. Rajan nimi (Yppäsriisa), Rajalaan
 Gas (sydämaalla) ja Rajala sanottiin saaneen
 nimensä mikä pitäjän mikä kylän tai talojen
 kein rajasta, joka kulkee maan rajojen
 kautta, eikä minisääntöäisiä oivompsia merkki-
 pyyppäjänsään sanottu löytöjen millään ka-
 kaalla, jonne ne tietysti olisi pystytetty.
 Haukikiven rajajaiskoistakin selvitettiin, että
 Aita, on alkanut ja alkaa vieläkin Salon ja
 Pyhäjärven pitäjien raja, ja ettei se siis luo-
 kaan olisi mikään valla-keruun rajajaisiin
 ollutkaan.

Meren rannalla, etelään Pyhäjärven suusta on
Markkinapaikaksi kutsuttu tasanko. Kertomuksen
 mukaan on siinä ennen-kuinon ollut laivain las-
 keuspaikka ja kauppa-asema. - Vuotimkarille eli
 Haatikosille, jossa kutiseen aikaan muutaman ka-
 lastajien saunoja, oli ollut, asetettiin pitteimmin
 tavallinen markkinapaikka. Wainon aikana,
 Syksy 1808 hävittivät ruotsalaiset tämän markki-
 napaikan pitäjäläisten suureksi hyödyksi, Kos-
 ka muuta hyötystä si ollut saatuista markki-
 noista, kuin etä menettivät talousvoimain te-
 vat ja tavarat. - Terwouen älä pohj. puolel-
 la jossa meren rannalla on samantainen mutka

phs

kuja, "Petari leiskä", "jätului tarha", kuin Patonista,
 Hautikun maella. - Hyttämien meriniemellä on vuo-
 sisatoin kuluessa kesäaikoina pitäjän herrasväki
 käynyt hyttämässä, ja siellä on lukeutunut
 joukko imilisiä ja muita kuvia ja merkkejä ka-
 lion siinä on harkittu. - Waaraniemen satamassa
 on ennen käynyt Raahelaisten pienempiä lai-
 voja. Siellä on ollut Terwouen ja pikiprometki.
 Terwouen pottou vähenemissu takia ovat ne
 joutuneet rapssiin ja hävinneet.

Merijärven pitälänimistä kerrotaan, että se
 on saanut nimensä siitä, kun kaaksi veljis-
 tä on tapellessaan hucuttanut itseensä sii-
 hen.

Pyhäjärven kutinen kirkeko oli 300 vuoden van-
 ha, kun se purettiin viime vuosikaden lopul-
 la. Se oli ollut valkeaksi maalattu, ja merimie-
 kijät olivat käyttäneet sitä merimerkkeinä. Kun
 kerran myrsky kaasi kirkon tornin, joutuivat
 laivat puleen, ja Oululaiset kauppiat olivat tar-
 joutuneet omalla kustannuksellaan sen rudes-
 taan rakennuttamaan, jotta se pikemmin lai-
 vaim ohjauksi valmistuisi, vaan Pyhäjärkeläiset
 eivät siihen suostuneet; rakennusivat sen myö-

hemmin itse. Parvilaisuuden ajoilta on kirkossa säily-
nyt ainoastansa pari kulluttua alttarikrausin puolapain-
ta, ja myöhemmillä ajoilla tuo jo mainittu Nestorin
Kirves. Merijärven kirkko on vuodelta 1753. -
Pyhäjärven vauhallalla hautausmaalla löytyy Vaasan Kou-
lun entisen rektorin ja sittemmin Pyhäjärven rovastin
Johan Karlanderin kuvilla koristettu ja seuraavalla
kirjoituksella varustettu hautakivi:

Årmo 1680.

Här hvilat under Sten

Mester Johan Carlander

En Myrkaterde

Härken i Pyhäjärvi församling mång år

Guds ord flitigt lärde.

Hvas like af lärdom man nu skall

Det som han mången man till Guds beuan keta.

Här är han befunad fört till Guds vilje följdes beky

- De högvärdige män i skö honom präste

För de många gode prof, han dersamma stades viste

Att är Han jordens lerus, rumen vår ögon gjönder

Doyle blev han aldrig här af dygdemiermet glönder

Hans stäl var Gudi här

Desse blev han kallad fört

Från världen gemmerdal

Till de utvaldes ort.

Samma kuin Salosten pitäjässä ei Pyhäjärven
ole koskaan löytynyt kivikaikauden irtoneisia jät-
teitä eikä yleensä mitään, joka todistaisi pi-
täjän vanhan vanhasta asutuksesta. Myöhemmit-
tä ajoilta ovat seuraavat kaksi löytöä: Kaup-
piis Haglundin tallessa oleva maasta löydetty suuri
mielinen rautatupsessa, varmaankin isonvihan ai-
kuinen sekä muutamia kalvoja, jotka jo lienevät
An. m. yhdistyksen tallessa; ainakin ne sinne
saettiin toimitettavan.

Kalajoen pitäjä.

Reisjärven kappalissa on ennen kalaritaj-
myt suurimmaksi osaksi kuivattu Kalajan
järvi. Tätä juoksee Kalajoki ja siitä saadaan
sen saamen nimensäkin. Asutuksen leviämi-
sen K. j. on varsinkin korrotan taputuksen pit-
kin joutunut. - Aikuisemmin asuivat tääl-
läkin Lapsalaiset, joiden korrotan jossa alkai
raati kalastuksen. Sittemmin tuli Hämeen mie-
hiä näille liinille ja karkkittivat välitellen
Lapsalaitten pois. Hämeestä ja Kyröstä

kerrotaan usein kalastajiksi tulleu Kalajoen Saari-
 ristaan. Heidän olopaikkojen todistavat vielä
 Kyrön Salmen ja Hämeen kariin nimettiin. Kal-
 lau kariissa on kirkko, jossa vieläkin toisinaan
 papit käyvät kalastajille jumalainpalvelusta
 pitämässä ja ollut on siellä paljon kalaittoja
 kin. Kalastajain asutopaikka kerrotaan olla
 Hämeen kariinakin, mutta ison vihan aika-
 na oli sinne ilmiantanut semmoinen pal-
 jus käärmettä, ettei ylläkkään enää usket-
 tanut siellä oleskia, josta syystä majat toi-
 seen saareen siirrettiin. Näillä saarilla on su-
 lisiin aikoihin laivojakin rakennettu, mutta
 meren mataloitumisen ja muutun hävion ta-
 kien on rakentaminen loppunut jo aikojen
 sitten.

Merien mataloitumisen ja maan lasovami-
 sen on Kalajoenakin useita todisteita. Niin
 on isossa Havassa selviä jälkiä nuorvalke-
mista korkeana kalliin syjässä, noin 2 sylvän
 meren pintaa ylempänä. - Muudatta laivoa
 kiviäessä oli nylsijain löylynyt kyyräkäi-
 nen puupala kivien välistä, toista sylvän sy-
 vältä maasta. Paikka 2 1/2 virstaa meren kau-

obs.
 reungutus?

Maasta. Vielä oli kerronajan talsalomailla parisen
 vuotta sitten löylynyt puojaa laivettaissa Lamm-
puun pala, johon reiksiä oli koverrettu ja joka
 oli vaiseu kokon malliin porvattu. Oja on 3 virstaa
 tau merestä. Pohjois puolella Kalajokea, virsta au-
 ken rannasta on vielä viime vuosina ollut nähtä-
 väni laivan raadon jätteitä. Paikkaa kutsutaan
 Luolamäeksi, koska sihen multa suolalainen
 joutunut haaksirikkoon.

Hulumaraarasta, itään kirkolta, kerrotaan
 kulkulaisia lasuja. Siellä kerrotaan jättiläisten
 asuneen ja opettaneen kanssa hulmaralla jyrin lie-
 montaan. Sitä nimensäkin. Toisen kertomuk-
 sen mukaan olisi siellä olevassa luolassa vuori-
 pötkön pitänyt asutoansa pitää. Ei tämä juuri
 palaa ihmisille tehnyt, säikähdyttiin vain
 erämaan suljessijota. Luolassa suulla kerro-
 taan se pitäneen suurta kiveä. Luolan aulasta
 lasseksi tie suoraa vuoren kimmeltä pitkin la-
 saunon. Eräät metsästäjät, jotka aurojen mailla
 tienoin pitivät, ja joita tuo kummitus ja häm-
 tiensä kauhistutti, rakensivat kivirotteiden po-
 lulle, ja pystyttivät kistiin rotteiden kuisulle,
 multa tiestä sulkemaan. Mutta pian aulaksi tie

kalta puotta roukkiota rististettiin huolimatta.

Rautavaarava kerrotaan myös muunmuutusta asu-
nen ja sepämlöitä tekemään.

Kiviroykkiöitä löytyy mailla vuorilla löylyä, mutta
ei niistä saa selvää, ovatko ne niitä "Lapsin hautoja"
vai myöhempiä muunnoksia. Eteläpuolella Kalajoen
kirkolla löytyy Kourin maan piirteellä 3 selvästi luo-
mattavaa roukkiota, joita "gättiläisten pesiksi" kausa
nimitetään. Ne ovat noin 3 kynnärän suuruisia lä-
pimitäten, kun laidattiin ottaa lukkua. Outevia
ne ovat sisältä ja kaivettaissa kuulum niistä löy-
detyä kiertymyttä koirun kuorta hiiltynenä. Sa-
man mallisia joku sauri löytyvän Ounimien talon
kalsalokausalla, mutta ei niitä sieltä löytynyt.
Kään. - Kalajan kylässä, on lähellä rautaa korkea
hiekkamäki, jota kausa nimetään kutsun. Wanni
selvästi on se meren laimeitten luoma, ja ikäänkään
aalloja näkyy vieläkin hiekkamäessä.

Lapsalaisten alopikkaa Kalajoen muistuttaa myös
Lapsinaja, pieni puro, joka eteläpuolella Kalajoen
juoksee.

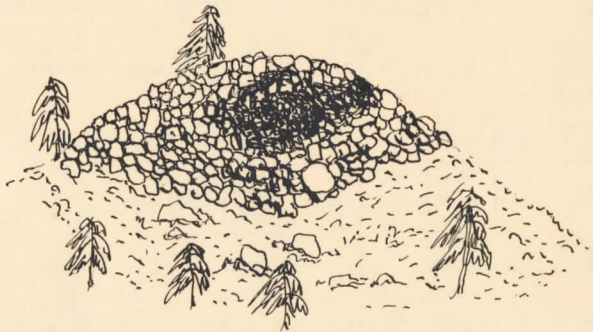
Kalajoenkin, on ennen Jalosten pitäjään
kuulunut. W:na 1525 se siitä eritettiin. Haukon
Saaren ja Huolsuanninmen nimen saotaan joltu

^{xy} Isonrauman kalliolla kolmisen viikkoa Tavastrikin Kieveristä itäänpuolella
on niitä tavallisia "Lapsinlauton" pari kappaletta Katso vuor. 10.

Uts Chr.
Salmenenillä
sama tarina!
ohs.

Kuv 10

Näkö Kämmeen Kallio, johon ²jäätiköistä saas.
Lään Koonseen Kiviä ja niillä loisisen pyssynneen.

obs

van siitä ajasta, jolloin Salostin kirkko ainoana
 kirkkona tienoilla oli. Osi nimitään Uitasaari
 sa, Flämnessä eräs jätiläinen, Hauko niminen.
 Eräänä Pääsiäisaamuna päätti tämä lähteä Salos-
 ten kirkkoon, joka oli ainoa Pietarsaaren ja Palla-
 ssa välillä. Tultessa hän lähti ksevätkänsä pit-
 kin, ja sukautti eusi potkassamalla Haukon sa-
 reen. Kun toinen ksevästä sivallutti, oli
 hän jo Huokuaunimessä, mikä on saanut ni-
 mensä siitä että Hauko läällä hienon ksevi.
 Kokenannella Siirähtämällä oli Hauko ja Salostin
 kirkolla, hiidettyään aamupuhteen tuon sivän
 laipsaleen.

Tavastoiikin nimi on yhteydessä Kalajoen su-
 oimmaisten pappien kuoleman kanssa. Kirkko ja
 pappila olivat nimitään silloin niillä paikoin
 joen varrella ja merentien vielä silloin kerrataan
 selottaneen sinne asti / uon perimkulman päällän
 myk. kamasta !). Pappi, Tavast laktori sääntö-
 mukaisesti kantaa seudun asukkaita hänelle tu-
 levia kymmenyksiä. Tuo vero oli Kalajoen
 vapaille asukkailla aivan outoa sivätkä he
 muutenkaan pitäneet valiaäkään luosta mielu-
 sa, joka syyniksi soimasi heidän rutista uskoan
 ja vielä palkaksi maksuja ksevasi. Kun hän

Karvan muutamilla hylkelypöytäillä, jotka sa-
 liinun lahteen palasivat, tuli vastinaan osuus
 niin muutamia pyytäjästä lävisti hylkelyhääleä hä-
 nen. Piti sai paikka Tavastriikin nimen. -
 Tämän verisen tapauksen jälkeen si sitten pit-
 kiin aikoihin kukaan pelunpaimen uskattanut
 Kalajoelle asettautua. Ensimmäinen, joka siinä sit-
 teummi tuli, piti turvavainuden vuoksi aina as-
 mielii ja vilasia korvia mukanaan, vieläpä ker-
 rotan hänen rakentamiseen asuutonsakin psalujen
 nokkaan, jotta olisi suojassa noita kääviltä pa-
 kanoilla. - Toinen, käsiin tuntuva selitys annet-
 tiin myös Tavastriikin nimestä. Lahdella soiteli
 audun uusi psukkaat, 2 niistä. Präsmissä ppa-
 huomiossa pudotti melan veteen, ja aironnis
 huubi silloin: "Tapsaast kiinni!" Kolmas kama-
 la oli ja kuuli sen, ja alkoi siinä syyteä kutsua
 paikkaa Tapsaast kiinniksi, josta sitten on mu-
 ka muodostunut Tavastriik. (!!!) - Kalajoen
 satamapaikka kai kaminä jona muissa on jo
 vauhimpsina aikoina ollut laivan lastu - ja
 kauppaapaikkana. Kossolaiset kauppiat sin-
 ne ensimmäiseen kevirtaan psurjektinään ja
 siellä vaihtamaan tervaan kaikemlaisia rib-
 kamakaluja. Talousojilla, jotka läme

Satamapaikkaan tavaritaan toivat, oli kullakin ppa-
 kaikkansa, johon olivat piirtäneet psumerkkkinsä
 ja niin monta koloa laitaan, kuin heillä tervätymie-
 reitä oli. Näiden tusteloinsa mukaan he sitten kaup-
 piaisilla maksun saivat.

Ou niistä Kalajoen sotamiestojakin. Etelä-
 kylässä muutamana Tapposuoella kevirtaan
 ison vihan aikana kalvahan kalakoinen kovasti
 reysien kanssa. Keskenä suota ja kaurassaasi,
 ja siellä ensin otettiin, kunnos suomalaiset ajoi-
 vat vihollisensa pakosalle, ja nämä kaikki
 suohon hukkuivat. - Piti psuinkulman itäpsok-
 jaa Kalajoen kirkosta, on Tarkoospi, jossa mu-
 am asukkaat ison vihan kauhija koettivat
 vältellä. Siellä näkyi vielä psakopsirttien psuus-
 sijojä. Kovasti kuuluu Kalajoellakin iso vihan
 tuhajaan telusen. Vihollisuus, jotka heidän kirk-
 kousa kyösti ja häväisi, vei kirkonkallat, psotti
 ja hävitti talot, täytyi kausan vielä raskaista
 veroja maksaa, vaikeaa kato ja hävitys heitä
 laumoain mälkään tappoi.

Vu. 1808-9, oli Venäläisillä Krillen mailla, psolijia
 psuolena jonne ja kirkon alapsuolella, psutterinsa.
 Täältä se heitä ja vromunappien psittummi löytyi.
 Nyt. Ruotsalaiset (Wilk. von Schererin) psottivat

37
Silloin Kalajoen kirkon, jolloin lauski vauhat kir-
jet ja arkisto paloi. Joten yli viera sieltä myöskin
poltettiin. Kahakkaa siellä juuri ei lie ollut, vai-
ksa tykeillä kyllä ammuttu oli; pappsilakin oli
yhden kuulan saanut seinuunsa läpi. - Täällä
pappsilassa oli Klingensporilla ollut pääkottierin-
sa, ja siellä kerrotaan hänen paimen toimien
komeat lausiaisattain, keskellä pakoretki-
ään!

Kalajoen kirkon kerrotaan sijaisuen suuin
Tavastvikissa; sieltä kuulutetaan muutama ai-
ka sitten vielä löydetyn pari ruostunutta
kypättäjäakkaa y. m., jotka kuituloksaan sivat e-
nän omet talleissa. Toisen kirkko oli ollut
nyk. pappsilan paikalla aivan jolsialteella,
vaan kun törmä vjöröyi, ja kosta pelättiin
että se ehkä kirkonkin jonnek vaksi, muu-
tettiin kumpysi eteläpuolelle jonnek, lä-
hellä nykyistä paikkaansa. Sillä paikalla on
nyt kolmas kirkko. Yhden kuotsalaiset viime
sodan aikana pöättivät, toisen hävitti ulkosen
salama. - Näin monen tuhan jälkeen ei ole
tietysti kivilaakaan voinut jäädä entisaisuisia
kaluja. Oli siellä viime vuosisadalla ollut
jokku suurempi pyhäinkuva, vaan kun lausan

38
alkoi sitä kumarralla, niin tuon pöpsit kovasti
kielsivät ja hävittivät kuvan. Vielä löytyy kir-
kon kumustojen joukossa pieni puukuva,
Maaria lapsi sylissä.

Kivilaajien olemaomundesta kunnikolla
olemme jo maininnut. Ei mitä löytynyt Ka-
lajoittakaan. Kaksi vauha mieltä olinne
matkaan. Toisen oli Laukilan isäntä löytänyt
pölyispuolista jokitörmää muokatesaan,
se on kynnäran pitiminen, kalsiteräinen, vaska-
pöisellä kahvalla varustettu ase. Toimen, iso,
2 kynnäran pitiminen, viinikään kalsiteräinen on
löydetty eteläpuolella jonnek puomalla. Ojalan
talosta sen saimme. Piina oli ollut raskas ru-
tapsami kahvan päässä, vaan kunn oli ruostu-
nut, oli se pois pöydönnut. - Metsäkylään
Jylkän vauhan vauhassa talossa kerrattin
löytyvän vauhoja, raskaita, omittuisen maai-
sia kopsivastioita. Mutta näitä ei Metsäkylään
kuuloksaat isäntät uskattaneet mitään
shdon maaisellkewille nähdäkään antaa;
vättivät ettei mitään maaisia ole. Vauhoja ka-
koja (v. 1636) oli entisen tuvan signa per-
kateissa löytynyt Kihmalan talon maalta.
Ole ostimme sieltä.

Raution kappeli.

On vielä vahan muori, vasta 18^{vuorokautta} vuorokauden k^ospulla emätsirkosta eroitettu. Lempä lähden si-
lä si olekaan arkistosta haaraa eikä vauriosta kirk-
konmuistoista. Nimensä kuuluu kunta siinä saaneen,
että siellä muinoin, emmentun se kyläkään vielä
oli, oli mundaan Rautio-niminen muuri ja vaukka
talo, ja vieläpä väitettiin, että pitäjän useimmat
asukkaat johtavat syntyperänsä tästä talosta.

Kansan taruista jäänyt varsin köyhiksi. Kas-
kupä kerrottiin muutamasta ihmeistä tekevästi
läheteistä sydämessä. Ja on sula kesät talvet,
siinä kun kylpeä, paraneu muinaisista laudeista
Mutta kun ei ollut lupaa meidän lähtemä tievoille,
Sillä läheteillä oli hallija, joka sitä vaurioista
huojeli. Muutamansin mieleen tämä hallija
kerran minä oli säikytännyt, että mies kankista
meua kotiin päästyään syöki verta ja henki.

Kiinteitä muinaisjäännöksiä on Rautiossa
Historian maalla, noin 1/2 seimikulman eteläpuolella
kirkkoa. Vielä on siellä, Jättiläisten väinolla,
nähtävänä 4-5 lapinkautta; ne ovat pyöräitä,
kokoaa maasta olevia kuoppakessaisiä kivien
näistä, noin 1 kynnärän korkuisia ja diametri-

phs

mittaan 1 1/2 sylvää. On siellä kullekuma ollut muuta
paljon suuremman, vaan eräs hupsuun mies, joka
kulluudessaan yritti sydämealle, kiviläsoon jol-
toa muokkamaan, kuuluu hävitänsä ja
hajottaneen muut. - Kärkiskylässä kerrottiin
"Siiman" olevan, mutta si ollut muuta, louni voi-
ta korkeita miekkavalleja, jorunoisia Kalajoen
Ratjan-kylässäkin. Ilme löydy väkyy täälläkin
hielissa kuni aattojen jälkiä ja kaimettua muo-
dostamia vuoria. Warmaukkin on siellä meri,
jorukus mykeröimyt. Lähellä voita hielsavak-
ja oli eräällä kankaalla muutamia lapinkau-
toja, tavallisista dimensioineista. Olisikohan
todennakin Siima-nimellä jotain poutta, ja
näihin kahdella paikalla jotakin estettyä?

Raution kirkon ja talousvoikain ja lasak-
kain välillä ollut kahakka 1408 vuoden sodassa;
väijyksistä olivat talousvoijat lyökämmet
muutamien pienemmien kasasokajouksoin kump-
puna, lyöneet ja hajottaneet ne. Siitä syys-
tä olivat Venäläiset aikouet tulla Raution
kirkkoa ja kylää hävitänsä ja pottaneen,
vaan silloin saivat muuta ajattelusta, kun
pohjasta "Ruotsin Tragoanat" palasivat.
Tilainkankaalla, k virstan itään Raution kir-

hotta, oli vuosi sitten muundan mies, somerolcurrin
kasatessaan, löytänyt yhdestä koosta neljättä kym-
mentä pöykälou pään kolkoista kiväärin kumua.
Samasta paikasta on myös löytynyt eräs outelo grana-
tti kuula, lapsen pään kolsoinen, joka nyt muutamassa
mökissä ripposu kelloin päinimena.

Muutamia aitonaisia muinaiskaluja saimme
Rautiosta. Niemelän talosta saimme suuren, lierin svi-
nean kultaapain lemmevällä keikällä varustetun nuijan
kivin. Se oli löytynyt Pakkaneen entistalon syvänmaalle
perustetuassa, pari viirtoa itätelään kirkosta. Kirkon-
väertin talosta saimme värön jotenskin vauhan kypytäläjäsen,
kalossibaarisen, kaitakeluisen. Se oli aikoo isoäidin aika,
on muusta löydetty! Uusia oli samassa talossa säilyneet
Ericus Ericin postilla jotenskin kirjoit, ainostan yksi,
paitsi nimilehti, näyttää joissa olevan. Kärkiskylässä,
Mäkitalossa on säilyneä hyvin pidetty, 1645 vuoden "Coxo
pyhä Raamattu". Kuvien muistona se sanottiin talossa
olevan, eikä sitä missään ehdon uhattu huopua.

Takkuseen talosta saimme noitakivet, joista
toinen on nimeltään "käärmeen käärijälövi", ja joille kuu-
lutaan silmätauteja y. m. parantavan. Eräs veitik-
keä oli ne sieppanut vauhan, aron viron ar-
kusta.

Pievin pitäjä

lai Uvijärven pitäjä on saanut nimensä siellä löy-
tyvistä, samanimisistä järivistä, joiden rannoille asu-
kkaat ensiksi lienevät tulleet kalastamaan ja metsä-
tämään. Kylästä on vauha kirkonkylä v. aulin.

Kuin virsta hautausmaalla itään päin, Peltokorven ta-
lou kodella on Karbunkankaalla "jättiläisten pesän jät-
köksi", noita nelikulmaisia kiviläjiä noin 6-8 kappaleita.
Kuten yleensä nämä nelikulmaiset kiviläjit ovat epäsel-
vennän näköisiä ja huonommin säilyneitä kuin pyörät,
on näistäkin muutamien määttöjä vaikea erottaa. Niin 20
jalkaa näyttää joka seinä olesu. Muuten ne ovat huonon
perustuksen maitiin viivattavia. Seiniän korkeus
on vaihtelava, 1-2 jalkaa ja alle yhdestäkkin;
vaan paljon ne näyttävät vyöryneenkin.

Muita kuitonaisia muinaisjäännöksiä emme Pie-
vissä omistuneet tietoon saamaan. Totatapaus-
kaan si meille siellä kerrottu. Kiskelämpöran sy-
dänmailla, soitten keskellä kerrottiin oleen pakopirtti,
jossa ihmiset "sinä isona vaimon aikana" hyppä-
sivät. Ei kuulu enää siellä olevan näkyvissä jät-
kiäkösen pirtin sijasta.

Pievissä on nyt kolmas kirkko. Kaksi on ollut
n. k. vauhan kirkon kylässä. Ensimmäinen niistä oli

ollut hyvin pieni, niin että musi rakennettiin tämän
ympäriin [?], ja siten vasta kun se oli valmis, kehitettiin
vaikka maahan ja kulettiin ulos. Niin kehoitettiin; Kun
me rakennustapa, jos puolesta lies pouta ollut! -

Entisistä kirkkoista on nykyiseen tuota eräs vaika,
pieni ^{alttaritaulu} ~~musiikki~~ ja kuma, "raakas tekoo", kuvaava jo-
lain Kristusseu opetuslaste. Siinä on surjalle puolen
kirjoitus: August Flander. anno 1441. Mutta kulta,
vasti, on tuo kirjoitus myöhempiä aikoina sinne
siirretty - niin vaikoilin aikoihin si Siivissä vielä
kirkosta uneksittukaan, ja mistäpä se niin vaika
taulu olisi sortunut. Nykyisen kirkon perusta-
misen launniaksi 1774 oli silloinen kappalainen
Achrenius sepittänyt runon, joka vielä löytyy joss
lättynä muutamassa taulussa kirkon kornujen seassa.
Otamme sen tähän kokonaisena.

Tämän Pienen kirkon rakennuksen ja
virkkinisen muistoruno.

Kuningasen lauluksimman
Herran suuren ja suloisin
Armoisen asetuksen
Päännön selkien perästä
Tuli kirkko kuituttava
Tämä tempeli korea
Eviärvon edullisen

Asuville alkeroilla
Jämeillä jäsenillä
Pauzun pisan palvetuoli
Rakki hyvin kanktusti
Kirkon suen eduttoman
Uarsin vaulesse sielle.

Archi-piispan angariunnan
Tuli kirjoitus Turusta
Kalajoen kaunille
Rokkoon kovastille
Täti Herran Tempelissä
Huonetta julki Jumalan
Vickelästi vilkimmälään
Pyläälle pyhittäimälään
Aika astui sisälle
Julka kumota tulevi
Paljon väkeä väleim
Silloin Siivihin kokohan
Paljon pappeja pamalti
Herraväkeä hevostuormat.
Lajassainshettiä tähesty
Kirkon laulu kilisevi
Väkeä kirkkolen vätöy
Teusit tähtti tempelissä
Papsit astu alttarille

Kasuksissa kapsalitiivat
 Piitta saarnaten sausti
 Kovasti koski pulsi
 Suuren julkisen Jumalan
 Asumista amsarvista.
 Pappit toiset todistivat
 Uskon pulskien pulsiin
 Niin pautelin parolin (Gustavus)
 Aivan kaunis annettihin
 Joka jätkeä jämiä
 Julki palvelus Jumalan
 Alkeraasti aluttihin
 Tiedemmälti pidettihin.
 Suokolon suuri Jumala
 Armostansa autakolon
 Äänensä pyhiin, äkkien
 Paususa Saugen puloisen
 Soida alati samasti.
 Varsin valvoasti helistä
 Tässä tehdyt temppelissä
 Hupsaassa huonehessa.
 Pyrmin vajat oikeuskohot
 Harhat tiensä terävästi
 Katumuknessa' kattoerassa
 Kynneltä kylvökohot

Kulkukohot ksurukusti
 Luotssa Luojan laupuden
 Luostajan luostuksen
 Sydäimestä surulliset
 Armon saakohot avaren
 Uskon valvon vaettaissa
 Hyvän Kruunun Muolemassa.

31. p. Maaliskuuta 1779

Ad. Kruunus.

Enemmän kuin mistään muusta Palon kirkon
 mass. löydettiin Piivistä kiviä. Mitä oli sekä
 pitäjässä löytynyt, että työmiessten kanssa kulkeut
 Reijärvolta, jossa niitä Kalajan järven kiviä
 kerrottiin löytäneen tavattoman paljon. Mitä oli
 Piivissä ollut vielä enemmän, mutta kesällä 1885
 oli taas Ruotsista kotoisin ¹⁸⁰⁰ giutalain kulkeut ko.
 ksoleimassa niitä. Hänelle oli niitä myyty paljon,
 m. m. Niskilän talosta hyvin sirotekoinen, tasa-
 hamainen, riittä varustettu kivi kirkos. Myös
 Min Ylivieskassa ja Aulaisissa oli sama giutalai-
 nen kulkeut, ja keraillyt si ainoasteen kiviä
 pinte, vaan myös vauhoja kopsikalija, vaski-
 koristeita, vauhoja rahoja y. m.

Pursavat kiviäset saimme matkassamme
 Vauhon kirkon kylästä, Vekosten talosta tasa-

47
taltaksi liotun liuskeainon, löydyntä pölvästä. -
Ovintalalta Huolsalaanperän kylästä, kirkon talon
ta löydyntä. - Kiiskelan pölvästä; Muholan talosta pölvä-
kirkon, isompi; oja kaivettaisiin löydyntä. (Tämä mu-
nnetta lääkkeeksi lapsivaimolle!). Samasta talosta
pieni, isonlaisen kiviasen kappale. Pakalanperän
kylästä Pappin talosta löydyntä, kiistä varustettu,
automaattisempi kivikirves; löydetty kirkon perkat-
taissa ja huultavasti samassa rikoissa. Saman kylän
Keskitalosta saatiin isonlainen pölväkirkon. Evi-
järven kylästä, Kallion talosta saatiin tasataltaksi
hiotta liuskekivi; pölvästä löydetty. Samasta kylä-
stä, Kerman kirjuriin pölvästä pölväkirkon, löydetty
kuten muoi muunkin partaveitsen takkona

Yli- ja Olavieskan pitäjät.

Näiden pitäjien muinaisjäännökset, kertomus-
sit ja tuntuin näiden asutustarut ovat niin lähe-
sessä yhteydessä keskenään, että näiden erikseen
kertominen olisi tarpeeton ja vaikea.

Ulieskojen nimen syntyä kerrataan seuraava
tarina, joka myöskin kertoo kansan arvelun asu-
tuksen leviämisestä ja syystä:

Ulieskolla tuli Kalajoen seudun kolme juuti-

48
nimistä miestä, veljeksi. He asettuivat asumaan
Iso- ja Wääräjokien yhtymäpaikalle, Mäminkö-
rintaan. Väliin ylempään oli Kalajoen pappi pölvä-
telli. Näitä juuti veljeksi alkoi ikävä painaa
källä maaperänsä, si heitä miellyttävät turpeen
kuolokiminen eikä kirkon kiittäminen, merelle
paloi heidän mielensä, siitä olivat tulleet ja siellä oi-
vastaan tunsivat olevansa elementissään. Tällä he
primääriseen olivatkin, kaloja pyytäm ja kylvä-
tapaansa. Veljekset eivät näytäneet välittävän
yhteiskuntalaitossielokseen eikä velvoitukseis-
taan sitä kohtaan; kun pappi tuli heiltä saata-
vinaan perimään, iski ryssi veljeksistä pappin kuo-
liseksi hylkikäältä. (Verran kertomusta Kalajoen
pitäjän Tavastvikin ^{nimestä} kylästä). Tuon surmatyön ta-
kia saivat kaikki kolme istuuta jäneläsen sel-
kään ja kirkon pölvä sydämeille. Kalajoen vä-
tä ylös päin he menivät ja asettuivat myk. Olavies-
kan jutlan talonpaikalle, ja antoivat nimensä
perustamalle talolle. Mutta murhaajan veli ei as-
kottanut siihenkään jäädä. Elityönsä koosta pölvä-
ten täytyi hänen pölvä vielä syvemmälle sisäma-
han ja asettui "Ylivieskaan asumaan" juuri kosken
rannalle (josta "juurikosken" ^{Arro} ~~Kallio~~ saaneen ni-
mensä). ^(sic?) Oikansa asui hän siellä, mutta itä-

vä lie tulleet, koska taas palasi veljiensä luo Jutilan,
 ja esitteli että jälleen muuttaisivat entiseen kotiansa,
 meren rannalle, arvellen etteikään tuota murhaa
 suaa muistettane. Vaan veljet epäsiivät: "vielä viessotaa,
 viessotaa, vielä viessotaa tekosi alalla". Tästä
 murhan viessotamisesta kerrotaan sitten seuratsenttien
 Kalajoen varrella Saamen nimessä. Tämä selitys
 kuitun melkein yhtä nauruttavasta, lsaun Juurikosken
 nimen syntyänsä, toinen selitys Tavastriikin ni-
 meen. Ja selveäkin on, että kun "Viessa" merkit-
 see tyypä, lasavirtaista paikkaa jossa koskien
 välillä, ovat näiden suvanto-paikkojen tienoot
 emänsä, joen laadusta nimensä perineet. Mutta
 jotain perää ja muuta lie noiden Jutilin veljesten vai-
 heilla, varsinkin kun näistä useissa paikkoissa pa-
 kettiin ja Alavieskassa vielä löytyy Jutilan
 vanha talo. Kertomus Jutilin veljessistä jat-
 kuu vielä: Kostamatta jäi aluksi pappi mur-
 ha Jutilin veljeksiin. Vaan jälestäpäin, jälle
 läisille koosta koitui. Isän vihan oisana oli ja-
 tilassa taas kolme veljestä. Pyssä tuli maahan,
 ja osui pään Jutilaan. Yhden veljessistä
 tapasivat viholliset, kun hän pakoan lähti, ja
 kirttivät hänen määmyä haaraan. Toinen oli
 myllyssä ja saavutti siellä saman kohtalon.

Kolmas pääsi pakoan, ja lymyili sitten vainon
 ajan paljon karsien Savon puolella. Näin sai
 kostansa Sielunpaimenensa Purmoajan sukunsa kautta.
 Savon karamunt veli palasi sodan loputtua ko-
 teliin, ja osti tukkain talousta 19 talarista, sillä muut
 suu olivat jo kereimet omistaa ja alkoi kappesi uudelleen
 viljelemään isänsä maata, jonka pelloja jämsäläisensä
 vielä kylvätävät.

Rausonjan kylä Ylivieskassa, on saanut nimensä siitä
 että sen varrelli on muinoin ollut kauravalimo.

Kiinteitä muinaisjäännöksiä on Ylivieskassa
 Latvalan kaupalla, Kulojärven rannalla. Täällä Sviben
 keskellä, kaupalla kiviroukkivirta, Lapsinkautoja. Nä-
 on kaupalla kymmenkunta, pyöräitä, pienulaisia
 1 1/2 syytää diametritään) ja mataloita. Kun niitä on
 kaivettu, on löytynyt kiittä, ja muutamia kivet kes-
 källä ovat näyttäneet tullen pottomista.

Yksiä pottomaita Alavieskan kirkon kirkon
Lapsin-tuhoksi. Isä sijalla kuuluu senen olleu asita
 Kiviroukkivirta (pyöräitä, koska ei suaa muistettu), joissa
 myös kuuluu tullen jälkeä näkyneen. Paikka on kausu
 pidiety velkopaikkana, josta noidet ovat noita kappineita
 ottaneet. Kerrotaan, että sille paikalle on uusien
 asutuksaiden uudelle tulla eräs syytön Lappalainen
 tapattu, ja että tämän haaran useim sitemmin

öiseen aikaan on seudulla on näyttänyt. - Lin-
 malan kalliota, 3 viistä itään Alavieskan laivastusta,
 Kerrottiin myös jättiläisten kiviä olevan, mutta ei siel-
 lä ollut muuta huomattavaa, kuin pari kolme kallio-
 sa, jotka olivat hyvin ihmiskäntästyksen jälkien
 näköisiä. Moisia luonon oikokupia useassa paikassa
 huomaa. - Rajaniemen luona Alavieskassa Korkean-
 kaanalla on kaksi muuta tavallisia lapsinkautoja.
 Samoin kerrottiin löytyvän Rajaniemen luona eräitä
 kankkalle, jota kuitenkään eivät käyneet katsomassa,
 arvellen, ettei se vaivaa maksaisi.

Kuulies voisi muinaismuistona mainita myöskin
 erään Ylivieskan Rauvaskylässä löytyvän aitan, jor-
 ka Heinään on perustettu vuorokauden 1666. Aitan suuri
 ja salvois on väkän nykyistä kummanempi. Sen por-
 talle kuuluvat Venäläiset tapposuu erään vai-
 mon kiintalapsineen, kun näit väino kuvannut ole-
 mattomia kartaitaan muka ilmaisevan.

Sotatapaussia ei juuri Ylivieskassa muuta kerrot-
 tu kuin tuo P. Päivärinnan jo kertoma pirtinpotku-
 ja kiertämögitte.

Yhteydessä sotatapaussien kanssa kerrottiin mil-
 le Ylivieskassa Nivalan pitäjän uusi asutuksesta ja
 sen nimen syntyestä. Oli, näit, Ylivieskassa erään
 Nivan lähellä mökkiä, jossa asui Kaija-niminen,

rotava nainen. Paikan nimistä tai laadusta sai hän län-
 kaanimen "Niva-Kaija." Hän vai aina kylän saunan, koska
 vihollinen lähestyi, niin että kausa sunäti pako-
 maan ja paraan tavaraansa koirjota. - Isoa vihaa
 tarkoitettiin, koska vihollisten kerrotun kauan ju-
 masti seutuja havitsen. - Niva-Kaijalle olivat lo-
 lalaiset tuosta saanutuomista hyvin kiitolliset
 ja hän oli yleisesti suosittu. Muuta kerrotaan Kaija
 laitemetta varasti yhden Niemelän talon lamppua
 Rikos tuli ilmi, ja kangaistukseksi pantiin Kaija
 kuolokinaan Niemelän talon psettoja. Kun hän si-
 nä kuokki, niin muut kyläläiset häntä välin
 psilksasivat. Tuota ei Kaija voinut kärsiä, vaan
 kangaistuksensa suorittatun muutti hän pois kod-
 kylästä, sydämeille autioille, yleensä jokivarilla.
 Kaijan luo asettui siten muitakin rikoksellisia ja
 kivistaja, ja paikka sai nimen "Niva-Kaijan kylä",
 josta pittemmin, on muodostunut Nivala. Nivalaiset
 rivät luonnollisesti syystä joida tammioisesta Ni-
 valan nimen johdattuksesta.

Isoa vihan aikana majaili Alavieskassakin joukot
 lain Nysia. Korran kun pienempi joukko siinä oli kylässä
 moninkia pitän eräissä mökissä, kokoonoutuivat kylän
 asukkaat pakosalle ja päättivät kaada sissin, Rantas-
 kaan ja Korkealan-Juakon, johdalla kuka Nymäköön heitä va-

Ulkokäivätsä lausua olemaan viisille piteil-
 leen panteja, voipi kumminkin kootaa useita tap-
 sia kuten esim. Raanan Galilean Haut, Kristus kaatin-
 ppuussa, Kristuksen laivan astumisen ja Kristus herätän
 kuoleman. On vielä julmaltaitaisia lohikäärmeitä, kätsejä,
 pitejä, ihmisiä y. m. sekaisin. Koviin kirjavilla väri-
 llä ja sulhteellomasti ovat kuvot tehtyjä. - Saarnas-
 tuolin "katto" useilla kirkkoauksilla ja kuvilla y. m. koris-
 tettu on myös vanhasta kirkosta otettu, samoin kuin
 muutamät pienemmät taulut [kuvaaavat apost. Jakkop-
 pua, Paavolia, Aurinkoa (hepreal. inscriptionin "Jehova") ja
 Kristusta ristipuuissa] sekä pari messukasukkaa. -

Iktonaisia muinaisjäännöksiä Olaviskasta,
 Akkonlahden arvosta oli löytynyt 6 korttelin syvästä
 arvosta oja syvennetyssä pienu arvon lapsa varun ty-
 jän kaussa. Se on jo laitettu historiallisiin katoelmiin.

Ylivieskassa, Raanasen Pajan talossa on omi-
 nen, korkea ja jyrkä, koristeilla varustettu kryptälä-
 jalka. Se oli perheessä säilynyt jo monta sukupolvea,
 josta syystä sitä onnellisella rakettiin luovuttaa. Hyvin van-
 halla se on malli näyttää, vaan epätodista on, oisko se
 kotimaisista teko. - Ylivieskan pappeilasta saimme
 vanhaa aikuiset, vaaleiset vyönauket. Kaarmen lau-
 vat niissä hakasina ovat.

Kivikaluja tapasimme pitäjässä:

Ylivieskasta, Ojankylästä Pajurosten talosta kaakatekoinen
 tasatarta. Se oli löydetty kumun kammasta maasta. Haut-
 ti Päiväriimalla oli onsitatta, jonka toinen pää näyttää
 myös olleen teroitettu. Ei muistunut hän suu, mistä se
 oli löytynyt. Olaviskasta saimme kirkon kylästä
 Takusen talosta kahtaatta teroitteen ison kirkonkiven
 Se on löydetty pitein muokattassa kahden korttelin
 syvästä maasta. Samalla kiertäen oli löydetty kaksi muuta
 teroitettua kivikalua, mutta ne olivat jo joutuneet kute-
 kkaan kuten lukemattomat muut. Tolosen talosta saim-
 me sirotekoisen poikkikivien sekä jättiläen talon tot-
 pusta onsitettua kovasta piteilivestä.

Oulaisten pitäjä.

Tariman mukaan on muinoin kolme rikkaasta lappa-
 laista, (väliin jättäiläistä), veljistä asuneet pohjois-poh-
 jannmaan kannikolla ja myöskin sisemmällä. Niitä oli
 ollut nimillä Hlio, Aulas ja Liimas; ja heidän sanotaan
 jättäneen nimensä useimmille pohjois-pohjannmaan piteille
 kuten Tille, Limingane, Liminkojalle (Pyläjoelle), Oululle ja
 Oulasveljistä lienee Oulaisten saanut nimensä. - Toisen
 kertomuksen mukaan tuli pitäjään uusi asukas Oulijoen
 puolta, kerrottaessa vielä hänen asettuneenkin "Pyykkölään pite-
 hän"; tämän Oulaisten sanotaan siten nimen pitäjään anta-
 neen.

Piippsjärven kylässä, ^{koilla} ~~paikalla~~ puolella järveä, noin viisikymmentä
 verran matkaa siitä, on Tsonkallion eli Laitakallion ki-
 viä. Täällä löytyy maan huipulle melkein lähellä toi-
 siaan 4 tai 5 "jättiläisten lautea". Ne ovat pyöreät, palam-
 laisesti vyöryneet, mutta vielä ovat siinä potentiaali sel-
 västi huomattavat samoin kuin oven läpi. Ilmeisesti
 me tevätesämme nostelimme kiviä pois keskeltä. Sieltä
 löytyi hiilostunutta puunkappaleita somerou sisässä,
 ja myöskin puoleksi palanutta, kiertynyttä tuolta, ja
 ka nostessa maassa oli mätänevää pysyvästi. Min-
 maisena oli pitken suuri, laakea kivi, jonka var-
 maankin lattiaa lie ollut. Tällaisia rovyksiä
 tä kerrottiin useampia löytyvän sydämassa etko,
 kaukasa peläntellä, noin pönnikkölä länsipolijan
 kirkolta. - Kun matka sinne kävi aivan sydämassa,
 ja jo niin monta kummoista kammota olimme tevan-
 neet, emme sinne ite katsellessa menneet.

Tata muistoja si Oulaisissa saaviksi kerrottu. Isom-
 vilian aikana mainitaan vihollisten täälläkin veritöi-
 tään tekemä ja eräs Laavurkainen oli vaijyöksissä
 ottuaan tavattomalla voimallaan suuren joukon
 heitä tappaneet. Mutta mistään erityisestä paikas-
 ta si kertomusta ole eikä pakopirttien sijoja
 täällä tietu löydy.

Piippsjärven kylässä on Jaakkolan talon luona

Tasainen kalliota, melkein maan tasalla. Tässä on vuor-
 silunut 1714, 1722 ja 1722 syvään ja selvästi kalliota
 katut. Talossa ei voitu tietää mitä varten ne siihen ol-
 ikehity. Ne olivat jo ennen Kalliossa omet, kun
 taloja siihen Astuiliin alettiin rakentaa. Olsivatko eli
 ka maanmittarein merkkejä, sillä hevin si voi olet-
 ta, että josta huiviksi oli siinä siihen viitsimyt
 harsata.

Oulaisissa on toinen kirkko. Esimäinen oli
 vuodelta 1682, mutta se paloi, ja se uude rakennettiin
 uusi vuonna 1753. Siinä on ollut seinämaalauksia kaikke-
 maisia, mutta niiden päälle on uusi maali suljettu kaiken
 töhrätty. Toisen kirkon kello on vuodelta 1729, ja siinä on
 jarmattu lause kyljessä.

Koska kaikki todennäköisyyden mukaan Pääkivi-
 saaren kaubon raja on kulkenut Oulaisiin kaute,
 koitimme kaikki tavoin tiedustella, löytyisikö täällä
 minkälaisia merkkejä siitä, patsaita tai "jättiläisten
 väkikiviä". Mutta emme onnistuneet saamaan pienin-
 tään viivaldusta siihen suuntaan. Kenties raja tääl-
 lä on kulkenut jossivartta pitkin, joten ei olisi mitään
 merkkejä tarvitta?

Oulaisista Piippsjärven kylässä sanottiin vanhimpien
 aikoina olleen joku kiviastettujen kappale; kai sil-
 loinkin jo lieuse oikeita asetehtaita ollut. Eräitä ki-

als

via siellä saimme, nim. Jaakkolan talosta ison, tasasivui-
 sen poikkikirveen (joka kaivettiin oli se komean seassa
 pientareen pyörästänyt). Hammaselan talosta suuremman,
 kivisen teräseen kärke, Tikon talosta tasotellen. Tästä viime-
 mainituista ei talotta luopua, koska kiveä pidettiin samoin,
 sena mahtikaluna, että "sillä kun laitumella kastetuissa
 hevosta siiveltä, niin ei kokea kesällä muut hevoset näy-
 ki, ja jos tammaa sillä haukkaa, niin ei orit sekään ly-
 jä." - Viileä saimme Pöytäkoskelta sirotekoiseen, pitkin-
 laiseen, päästään teroitettu kiviiseen - mikä minä sillä
 sitten sopineekin

Vihannin pitäjän

nimen syntyä kerrottiin; muinoin tuli Hämeestä
 joukko eväisasukkaita, jotka ensin tulivat järven laute-
 selle kaivolle, vastapäätä nykyistä kirkonkylää. Mutta
 kaunis, tukea vesakko vastapäisellä kaivolla veti heidän
 huonion kuitenkun pian puoleensa ja yhden ehdotusta:
 lähdetään tuonne vihantaan metsään, seurasi heti kaiteloin
 suostumus. Tästä vihannasta metsästä sai silloin nimensä
 tuo pitäjä, joka on melkein pekkoo hietaaroa eikä
 siis ensinkään tee kunnian nimellensä.

Ajotte, jolein useat Pohjanmaan ^{nyk.} pitäjät luovui-
 vat Salon kirkkokuntaan, ja Vihannissa erit. miin-
 tona vauha kirkkotie. Sitä on järkeä huomata

harvina niissä laajoissa soissa ja hämmissä, joita tässä pi-
 täjässä niin runsaasti löytyy. Portaiden ja settelaitosten
 jälkiä paikoin vielä löytyy Korpikylässä, mutta maado-
 ton on pitimmälle seurata Tien suunta; Alpien talou-
 luota se näyttää lähtevän. Oli sekin aika kun kausi
 pitäi kymmenien seimikulmien takaa kirkon kulla
 ja sitä varten lyödä portaita melkein läpispääsemättö-
 miä soiden poikki.

Kiintonaaisia muinaisjäännöksiä kysessä

me kerrottiin muinaisjäännöksiä kysessä
 jossa jättiläisiä sanottiin sekä asuneen että asuvan.
 Tuo navojen keskellä oleva, varsin korkea, jyrkkä
 ja jylhä harju voipsikin helposti kuvitella sydän-
 maisia kulkijain huoniota ja keuhaitta heidän
 kuvitusvoimaa. Mutta mitään asutuksen jäännöksiä
 ei siellä voi huomata. Se on hiikkamäki, jonne
 maisina tavallisesti "lapiinlautojakaan" tapaa
 Tukea metsä on kinttilä kummentaa. Sitä voipsi sanoa
 melkein samaa, mitä Calamnius Linnastenkankaas-
 ta kertoo: Tämä harju osoittaa selvästi, minkälaiset
 ne vuoret tulee olla, joille kausi antaa luumianime-
 "linna". Ja missään paikassa läte nimeä ei aune,
 ta harjuke suuremmalla syylä, kuin tässä, jossa
 nimi on melkein luonnollinen. Kankaan kinttilä
 kohos kanta-aittoja muurien näköisiksi, jotka

Kulkevat kaikkiaan ympäri. Koska näitä sante-
muureja on monta, niin on tästä huultavasti au-
metta nimelle monikou jätettiin, Linnastukun-
gas s.o. useiden linnojen kaunas, siinä ne näytävät toinen
linnoille eliikkä vauille. Käyttää ihon juuri, kuin kor-
kan muinaiseen aikaan moren aikat, ylänteen ympäri
läineltien, yhtäkkiä olivat jäähmettyneet ja muuttuneet
mullaksi ja sammaksi, niin selvästi seisovat ne
viele aattojen muotoisina. Ja ylänteen kulkulama
on pitkä vielä jotenkin säännöllinen katemuuri eli
aatto, joka kolsonaisena kulkee koko kulkukulun
ympäri, sulkeien sisänsä koveron lakaan 156
jalaa pituudelta. Tämä aattovau on se, joka erittäin
Mie tekoo ylänteen linnoituksen näköiseksi. Että se
kumminkin ole ihmisten tekoo, se on varmaa.

Mutta se kypä voi olla mahdollista, että lappo-
lainen väestö ennen muinoin on käyttänyt tätä
linna poronpallaksi s.o. summoiseksi paikaksi,
johon porot kaikki ajetaan yhteen, Kun niitä
eriteltään ja vasikat merkitään. Ajatteleminen on tässä
tappauksessa, että santevaliin päästä vielä oli joku kor-
keampi pummitus. Mikä minun tähän kuuluu sai,
oh erittäinkin muurin alkopuolella oleva ylänteen
lappolaiskodan kaunis, joka oli muurin toisessa
päässä juuri sillä paikalla, missä muuririvit lä-

henevät toisiaan ja muodostavat laujansattaisen sum-
Tavallisesti ei näe yhden kaunioin seisovan yksinänsä,
vaan on niitä koolta. Täältä ei kuitenkaan näe mitään
jälkiä muista. Kun otin kaunioin sisään vierintä
kiviä pois, niin kivet roottivat tulen vaikuttamia merk-
kiä. Huultavasti on tämä kaunis joku valtikodan
sitten.

Hyvin muistuttaa tosin harjassa linnaa, aivan vä-
rön lieue, aletta hiekkakallien muodostaneen jostus
maailmassa poronpallon. Lappolaisien poronpallot
ovat tavallisesti paljon isompia jäkälärilkealla maal-
la eikä hiekkamäellä. Tuo koden kaunis on jo siihen
määrään levinnyt, että voi syystä epäillä oikea se esiin-
kään ollut valtikodan polija. Kuitenkin kiviä sinne siihen
vain jostus on kerätty muotien alustaksi.

Kartonkissa on Calannius maininnut jättäin-
ten kaunioita löytyvän Ullanin Lemminkäsaalla, Ma-
lakankäällä ja Ullan metsäosassa. Näistä ennen me kuu-
minkaan mitään tietoa saaneet. Ullankäällä löytyy katu-
muotoisia kiviä, jotka kulkevat alaspaan, maahan
rakennettuihin, puolen syllän syvyyttä, puolen toista dia-
metterittään. Näitä on siellä 3 tai 4; mörisee ennen muun-
la tavalliset. Omituisia ovat myös Jylänkäällä
"linnat". Ne ovat meljon muotoon, luonon perustukseen

63
perustuksen mallin ladotuita kivirivejä; joka seinä on
on noin 12 à 14 jalkaa pitkä. Tällaisia piirejä voisi tar-
koin tutkimalla löytää ehkä koko joukon, vaan jotain
epäselviä ne ovat, josta ei talus saada selvää, mitin
piiriin mitin seinä kuuluu. Muutamien piiriin sisään
löytyy vielä pieni, myöskin neliskulmainen kivilaitos,
jonka seinät ovat 3 à 4 jalkaa pitkiä. Näitä pienempiä
kivitäjiä arvelee Calamnius tulensioiksi, jos siten nuo
piirit ensinkään kertovat ihmisaosunnon jälkeä.

Potamuiستوյا ei paljon tiedetty. Isän vihan jälkeen
oli Vikanti ollut autiona 7 vuotta, josta jo voi päätetä, kiin-
ka hävitys sille kaivosi.

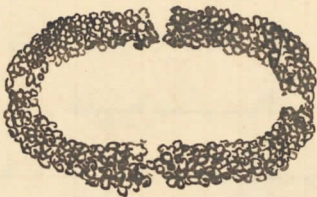
Uikamin ensimmäinen kirkko rakennettiin 1680 mel-
kein samalle paikalle, jossa nykyinenkin sijaitsee. Toi-
nen kirkko rakennettiin 1734. Mikä edellisen oli hävit-
nyt tai miksi uusi tehtiin, sitä ei enää muistettu. E-
dellisestä kirkosta on nykyisessä sakastin kattoon
naulattu lautoja, joissa löytyy kaikkalaisia vauloita
korukirjaimilla ja monilla värillä maalatuilla raamatun
lausilla.

Alttaritalon on kotimainen maalaaja Gernu maalannut.
Kirkossa löytyy vielä eräs kuva (Jesus Getsemaannun),
jossa on vuosilukuna 1770.

Junnilan talosta Uikamista löydetään Junelius'in
vallassuomen polveuksen.

Kuv. 11

Linnankankaan tiivustus
(Paavolassa).

64
Ulkomaista perustettiin talteen saamaan muutamia ki-
kaluja nim. Kirkonkylästä, Nikkariin julkotta pienuu siivon ta-
satattan, löytyneyt hieksanmaasta maantien varrella some-
koa vedettävissä. Toisen tasatattan saimme pastori Oskari
Klähiltä; löytöpaikka ei tiedossa. Alpuen järven
Kylästä saatiin Uakkalan talosta poikkikirves, saman-
lainen, vaan sirotekoinen poikkikirves Tihilan talosta.

Paavolan kappelin

Vuoksimpava kylästä pidetään Luohuan kylästä, ja siinä kun-
nu seurakunnan kirkkokökin olemu.

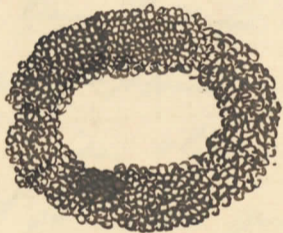
Paavolassa tapaa taasen uolia muinaislinnoja, joita paare
Lalosisissa kerrottiin. Pehkolau kylässä Liimankankaalla ^{Katso Kus 81}
on toinen ja toinen taas siinä 1/2 seimikulman päässä
Pesankankaalla. ^{Katso Kus 12} Näistä jo Ganander Mythologiassaan
kertoo. Sittenisestä hän tosin ei muuta mainitse kuin
että se on "ei gammatt jäste i Paavola, i Pijhajakka
Sivien". Mutta Calamnius, joka sitä myöskin on tutki-
nut kertoo siinä kertomuksessaan näin: "Liimankanka-
linnustus Mäkelän vieressä Pehkolau kylässä on so-
kea, pikien kiviästä tehty muuri, nyt jo hävinnyt ja val-
lan luonossa tilassa, maata ja pouta päällä. Muuri-
korkeus on parakymmenissä paikoissa ainoastan kah-
si jalkaa, sen leveys taas - jota on vaikea tarkoin

64
Maarala, kyytiä etä muuri, hajonessa kuin se on,
ei selvään nousu maasta - on puitaa noin 4-6 jalaa,
si. Vielä on vaikeampi kavaite portteja. Muutamista
maahan paimuista paikoista voi kuitenkin nähdä, että
muurilla on ollut uelja seunoista, jolssuunkin säämoit
kesesti toisiansa vastapäätä - - Pääsuunnaltaan
käyvä se poljaisesta etelään, on pituudeltaan muurin
kanssa 93 jalaa, leveydeltään 62. - Nykyisessä li-
lassaan ei tarjota muuri mitään suojelusta. Vaan nyt
lämpä kuin se, ei komeuteen olisi minäkään turvana
itsessään ollut, koska ei näy merkkejä, koska ei näy
merkkejä sen vieremästä. Kuitenkin on luultava, että
muuri on varustukseksi eli linnaitukseksi aiottu;
sen asema todaksi näyttää, sillä sen puolesta on sen
turva hyvä. Eteläsuolella Siikajokea kouluu näet
tässä paikassa selänne vasten jokea, ja loppuu tässä
nuoren niemelkeeseen. Tälän niemelollessa on linnai-
tus asetettu. Niemelkeen ja jona välinä on alhainen
tasamaa - joka kuitenkin oli linnaitukseen aissana veden
alainen - mutta itse niemelke loppuu niin jyrkästi
seinällä, että muutamista paikoissa olisi melkein mah-
dotonta päästä, elleivät nyt jo siihen juurtuneet puut
ja pensaat olisi yletkijsemissä apuna. Näiden
avulla siime nyt hyvinkin pääsee, mutta kun näitä
ei ollut, niin on luonnollista, että jyrkät seinät

Kuo. 12

Pesnantkankasen limoitus
(Paavolassa).

66
tut olevat parhaat puolustajat kymäkköjä vastaan.
Joki on muutoin kiviheiton päässä niemeläsestä, ja
ympäri se kiertää. - Nain Calamnius. - Koska liima
myt on vielä huonommassa tilassa ja kutistuu suun,
män vyörymyt ja maatumel, onne voimet sitä seuta
Kemmien tuitua. Chinoastaan rikas mielikuvitus saattaa
suosin portteja löytää. Tuskin huultava liime että at
ho liiman ja joku välillä on liiman käyttöaikana
lut veden alla. Meille päinvastoin korvottiin että lin
nasta jorkeen on vielä muutamia vuosia sitten ollut näl
lävää vähvä, osaksi kiviheitetty tie. Maan viljelys
kuulun sin myt kavittaan. - Lapin hautojen jälke
voipi tällä kaukaalla, liiman ympäristöillä huoma
ta 6 a 7 kappaletta. Nekin ovat hyvin ja laskeim
ja sammalpeittoiset.

Presaukkaankaalla olevaa liimaa kutsutaan jätti
laistun larkaksi eli haudaksi. Tälli kertoo Gouander
Presauksaus, en steukönd i Tavola af Lijpajoki
ken i Österkotten, den jag d. 16 Septem. 1783 nedroserade
4 Steukögar. Det är en steurundel, liknande en gam
mal skants över fjäste, Linnat, med 2 portar. ja en
ganska bred högd, med 2 uti lag och slät utan steu
men omkring murad af grästen. Tör hända en Kal
misto. - Tähän kertomukseen kiittää Calamnius, että
mättä si ole niin varsin jyrkka - ja matalampi se

outen Isiin Liinakangas. Vielä huomauttaa Calamini, että liima ei susinkään ole "suurad", mutta portista ei suaa saa selvää, onko niitä 4 / kuten Calaminius arvelee / tai 2 Gananderin mukaan tai useampia. Tämän liiman muuri on tavallomaa leveä, paikotellen 10-12 jalkaa, korkeus 2-3-4 jalkaa. Liiman pituus on tiukan yli 100 jalkaa, leveys 70 suunnille. - Muuri leveys täällä mutojn jatkaa. - Ylännä, jossa liima seisoo, on luultavasti ennen vauhaan ollut Saarena. -

Gananderin arvelua, että Pesuankankaan liima olisi kalmioto, vastustaa Calaminius sillä syystä, että suusia niin harvassa, on eikä Suomessa paikkoissa / Jissa, Kemiassa, Salossa), jotka näitävästi ovat vankimmin asutuita. Ja, sanoo hän, jos Pesuankangas olisi kalmioto, niin pitäisijä samalla syystä liinanankankaankin niin olemaa. Mutta analoogian ymmärtäen olisi tässä tapauksessa, minkälähdän juna lämmä paikka tarvitsisi kalssi kalmiosta näin liikkua toisiansa, koska ole syystä luulla, että tässä paikokakunnassa väestö siinä kuolevaisuusoloon ollut suurempi Isiin muualla. Tikkemmin voisi tehdä se arvelua, että nämä muurit olisivat kahden, keskenänsä näitälöven suoran tritlösa merimon varustuksia ja liimotuksia, joista he

toisiansa valvoivat, ja joissa hakivat Suojaa ryymäköijä vastaan.

Kurolan talon luona kerrottiin myös olleen Lapsin. Rannista, vaan viljelys oli ne jo pois raivonnut "jätteläisten hautojen" nimellä oli niitä kutsuttu.

Lapsinkylä Paavolossa muistutten nimellään Lapsipalaisten aikoja maille tiuon. Kerrottiinkin että sieltä oli nusia asukkaiden tulleissa verisesti karskottu Lapsipalaist pois. "Jo loppui lappaminen ja Lapsipalaisten tappaminen" huokasi suomalainen, kun herroiksi paikalle jäi.

Isou vihan aikuiset karsimykset elävät Paavolassakin vielä kamalina muistoina vainon ajasta. Kritijisi kasteija sieltä kumminkaan ei kumlemt.

Laurukaissata (ei Lauskeroissata) sieltäkin petovisista rostoita kerrottiin. - Kuvon talon luona on Hautauspaikka, johon on kaltuuita haudattu isou vihan aikana. Isäntä oli pikin kerran kuvemut pettöä tekemään, vaan kun sakra alkoi luuta käännellä, heitti hän tyvönsä sikseen. - Satakerran Saarella, Siikaissa, on hauta, johon kausan samaan aikaan kerrotaan kätkeeseen kalleuksiansa, ja sieltä ovat myöhemmät palvet aasteita sikkemmin löytäneet. - Isou vihan jälkeen tuli nusia asukkaista vittäinkin Paavola, josta Matilaupserään varmaasti

Sanottiin asujamien tulleen.

Kuten jo alussa mainittiin tuli asukkaista Paavolaan
susi (Karjalasta?) josta alaspaan Luohuan kylään ja
vanhimmiksi taloiksi sanottiin Paakkolaa ja Rapsola.
Paavolan susi kirkkokin on ollut Luohuassa, siten
lau talon maalla. Kun se siellä paloi, yrittettiin uut-
ta rakentamaan Hemminkaankaalle (pari viirtoa my-
skyisestä kirkosta etelään), jossa vielä nelikulmaisen
kirkon perustus on nähtävää. Mutta tällöin ei kirk-
ko saanut rakentaa, sillä mikäli päivällä run-
valla saatiin nousemaan, sen heti yön valuat pauru-
vat. Sitten pyydettiin luovutettiin Hemminkaankaalle
rakentaminen. Härkin valjastettiin hirven steen, ja
päätettiin, että siinä, mihin se hirven vetäisi, kirk-
ko rakennettaisiin. Härkin veti sen nykyisen kirkon
paikalle, ja siihen tempoisi korvosi.

Väljän Paavolasta muinaiskaluja matkaan lähti.
Raukioten talossa Luohuan kylään kerrottiin perusta-
työdetyn ihon samantyyppisen, monella sormen palloin.
Sillä viidellä varustetun netisaurukaisen kivikalun
kain se, jonka Paloisiota saimme (väljän vain oli ollut).
Tälleen oli ollut paneerinaan, vaan löytää sitä oli mah-
doton. Luohuan kylään asumaan talosta saimme
isän tasataltan, joka kärkeä kuitenkin on muren-
notta hajalla. Lapsin kylään Ammännäen talosta

valinnut

saatiin poisleikkivä, joka viemäriä leikkäessä oli maasta
löylynyt. Ruukinkosken sahanhoitajalta saatiin maasta
löydetty vanhaaikainen, kantainen saloru luoti

Rauttilan

Minun Oymusta oli mahdoton saada täyttä selkoa. Löy-
tyy yksi kertomus, jonka todenseläisyys kuitenkin on hy-
vä epäiltävä. Veljeksi Ransa ja Paavo olisivat, näit,
sen mukaan muinaisina aikoina tulleet Savosta Si-
kajoen varsille ja antaneet asunapaikkoilleen viemäri-
kertomus tuntuu hyvän tehdyt, ja harva sitä kukaan mi-
shan.

Jo 100 vuotta sitten tulki näissä pitäjissä kiinto-
naisia muinaisjäännöksiä tuo kirjallisuutemmekin
alalla hyvin tunnettu, Rauttilan kappalainen Osi-
frid Gauander, joka vielä siellä löysi niin paljon että mistä
si kaikista enää voi jälkiäkään löytää. Osio Teemu-
issa vuodelta 1787 n: 24 kertoo hän niistä.

Merkitävimmät ovat: Sipsolan kylässä, 12 viirtoa kirkon
ta Parvikkankaalla, Kurran järven kolkki, jossa on vielä pyö-
ritä "Jättiläisten hautoja" 10 kappaleita. Ne ovat hiukan
suurempia ja korkeampia kuin muualla. Palautta
hulta sanotaan niistä löydetyn. - Joitakin kappaleita löy-
tyy myös Kurran järven rannalla olevalla "Heljän-
kaupalla, minkään Gauander sanoo: "Ei kukaan

oil. Ajasta meidän."

Lavalojän kylässä, puoli peninkulmaa kirkolta on
Kualimaan kankaalla on joku nelikulman muotoinen kivi-
piiri, mutta tärkeämpinä ovat Isokipsuan järven kama-
la olevat kiviroykkiöt. Ne ovat pyöreät, laidat noin
kymmenen korkuiset ja usuiissa voi selvästi huomata ori-
austsojan sijat. Paikkaan kutsutaankin nimellä "Lapsin-
haudat". Näitä roykkiöitä on 8 ja 9, ja niistä kertoo Ga-
nander "den gyz raserat oil. befunnit vara Lappkassar
mer omkelige Stehus". Vielä muistellaankin Lavalojä-
ssä muuden pappi oli sieltä kiviäkin kaivellut ja löy-
tänyt yhdestä roykkiöstä yhden kopsioluikkaran (!).

Mistä lievääl tunnoisen muiston saaneet.

Maukilen kylän Maukilen järven ranta on Kalman saa-
pi, jossa on u. s. Kalmiisto. Täällä on maanmiehiä kau-
kaja ja kiviroykkiöitä. Mistä on löydetty krusun ker-
tomuksen mukaan ihmisluita ja kiviaseitaakin. Ga-
nander arvelee saarta Lappsalaisiksi hautuurnaaksi,
Kuten minikin osoitaa.

Ganander kertoo kiinteitä muinaismuistoja myös
voin olevan Saarikylässä Kivimaalla sekä jossain
Kivijärven ja Leuvan järven välillä. Mistä me emme
kannet mitään. Vielä mainitsee hän lapsinkautaja
löytymän 1/8 peninkulmaa Rauttilan pappilasta. Mistä

ohs.

72
tä hän varmaankin tarkoittaa joku varrella olevia ⁷²Hyvin
kruoppia, josta meille muinoinen kantojen nimellä on
jokin näytetty. Eivät ne usinkään olleet kunnakkois-
kain "jättiläisten pesät" muulla.

Kansalla Rauttilassa oli varsin väkän kaskuja. Iso-
vihan ajoilta kerrottiin, että joku pappi poika joukko,
noin siellä oli sydämeillä väijynyt ja ahdistellut pie-
nempiä kadakkajoukkoja ja lapsikulkuvia muona-
kuornia. Oltiinpa seuran kaapanneet muutamain
tykkimien y. m. 1808 vuoden sotaa myös muistetaan
muutakin kiinni kaikkein Rauttilassa, jossa Venäläisten
joukot kulkivat pohjoispuolta jonne Savoon päin ja
levähtivät kammalla pari viikkoa kirkkoa alempana.

Kaksi kirkon kelloa oli ison vihan aikana Rautti-
lassakin upotettu joken väkän alapuolelle kirkon
Päämpi oli pittemmin löydetty ja ylesnostettu, vaan
muurempi on vielä joku poljossa, ja kuuluu se siel-
lä vielä toisinaan olla kumaktelevan.

Lipsolan kylässä on entisen kirkon sija ja vanha hauta-
maa, jossa vielä myöhempiä aikoina on ollut hautariisti-
ovosiluvulla 1664. Koin kirkko oli Lipsolan kylässä Kivi-
siinä siinä Pulkkilalaisetkin, joilla ei vielä siihen aikaan
oma temppelintä ollut.

Mitään merkittävää ei Rauttilan kirkossa ole. Eräitä

Urt. K. G. Lemberg
Helsingin v. f. k. op.
s. 292

halaisit sieltä pyytlämässä, ja autoivat sitten siin lalidelle,
jonka Pikkajoki tässä muodostaa, Revolohden nimen.

Pitäjässä ei ole saavottavaksi kiintouaisia muinais-
jäännöksiä. Jyväskylänkaupalla, noin 1/2 peninkulmaa Pii-
kajosta ja yhden verran etelään Revolohden kirkolta
on onitunnen kiviväite. Kaivos ei ole hyvin kooltaan,
vaan on jyrkkin itää kolden. Tällä laidalla ei aivan
kauppaan kurgalla, vaan vähän alempana - on noin
40 sylän pituinen, 1-2 sylän levyinen, 1 jalan kooltuinen,
pieniä kiviä labotta, suora aita. Se kerrotaan olevan
jättiläisten taloma. Väikie on tietä, onko tuo mi-
mään vankanaikunnen varustus vai muutainko
vain olisi tuohon kauppaan Jyrjään noinen kivi,
jono luonnostaan keräytyt. Kuumma se olisi luon-
non villuksi. Mutta missään muualla ei liene noisia
muinaisjäännöksiä tavattu.

On Revolohdella Metelinkaupasta, mutta ilman
merksiaakaan mistään muinaisajaisesta metelistä.
Ei mita kerrotakaan mitään kassuun. - Luommas-
lin vaaralla /, joka myös osaksi Palonpitäjän kauden)
kerrottiin olevan luolia ja rotkoja ja yleensä jylhää
louhikkoa, mutta ei mitään, joka todistaisi ihmisen
käteen tekoa. Siellä kerrottiin vuorivelhojen pitä-
van asuntoaan ja välistä ilojakaan minä asuntokant-

sinä kalliit Majaktelevat.

Lappalaisia muistuttaa Pikkajoen m.m. Lapin,
niemi, jona eteläiseen kammalla. Myöhempiä asutusta
todistaa talon nimi "Hämät" Pikkajoen.

Pikkajoen vuorokankaan kohdalla vedun ala-
nen kivisilta, joka vedun matalalla ollessa näkyy noin
2 kymppiaran syvyydeltä. Sitä nimitetään jättiläisten
silaksi. Luultavasti on se joskus ollut ajottuna
esteeksi vihollisia vastaan, mutta sotaväenä jo-
kua alas laskeusivat.

Revolohden Ruuskauppa oli ison vihan a-
kana ollut pakopistojen. Vieläkin kuuluu kirkon
kaunioita siellä näkyvissä olevan. Siellä oli kuu-
jans ja valka vallinnut. Kerrotaan kerrotaan pa-
kolaiten välissään kiittämien ja syönien vuoda
paremmun suuttessa. Vihdoin olivat Venäläiset
tarmekin osunnet prään kolkean piissin jällessä
Tämä oli vasta muksuneen lupsaan tullut ja heit-
nyt peukin rukkanen. Kasakat, gluultaan, as-
tuivat sisälle ja vaativat vihtoin saavuttamaan
vaubia ryyhtkeästi heitä seuraamaan. Pissi / Lu-
rukainen hän toki ei ollut / pyyysi saadaksensa pa-
na saappaat galkaan ja ruksesi mulle niitä pa-
alla lupsailemaan, vaan allikin sieltä liivon
ja iski sieltä puhalla avistamattomat pyssät

Kuolilla.

Tämä mies oli oikeastaan kotoinen Nissilän talosta. Syy, miksi hän niin hurjasti Venäläisiä rupesi vaivnoamaan, oli seuraava lapsaus. Hänen rauhaiseen taloukseen tulivat kovat kasakat kääntä päivän ja ryöstettyään talon paljaksi viivät he hänen vaimon ja kauniin vaimonsa väkisin saunaan kaistatessa, väkisi. Puoliso, joka kallehdittuna oli heidän hietetty, katkoi tuskaa lisäämällä voimilla kallehditettiin ulos, salpasivat ulkoa saunan oven, sytytti sen pitten ja patti pitten saunaan ruokittomat viikkohallit yhdessä arman vaimonsa kera. Tästä lähtien oli koko elämänsä ikuisia sotaa Venäläisiä vastaan. - Eräänä talvena, kun hän haavoittuneena pakeni kasakoita, kuoli hän nautokseen palokasasta ja verenvuodon rauhaissena.

Jostain syystä rauhaissena erään Länkelän talon omistaja Linnjoella lausuvivat kasakat hevoistensa perässä hänet Revolahdeksi asti, jossa he Moisalan talossa hirttivät hänet kalvoista tallin kattoon, jossa hän sai löytymällä loukka, ja sanotaan kukaan varoitusten lähtemisen ist. alkajaisista.

Uimmat asukkaat kuolivat ison vihan aikana ja pakenivat Ruotsiin y. m. jättäen talonsa autioiksi. Rauhan tullen muutti Revolahdeksi

asujamia Savosta päin. Nissisen taloon tuli Martikainen jatkan maan kunnulta lunastivat neljällä pöytäulla. Samaa Aina vielä on.

Pikkajoen kirkon vaihteita kertoo paraiten se lauseet, mitkä sen katoissa ovat perantattujina. Aina on kirjotettu: Chr 159, uppstrände ryssarne Pikkajoki förste kyrka. (Koskinen mainitsee sen tasakalmun Lamminkuun lopulla keskiaikoina 1592.) Chr 169, Skidenna Svden från Palle, sedan hafva dess kyrkoherdar varit härvid j. n. e. Toisessa paikassa on kirjotettu: Pikkajoen ensimmäinen kirkko on seisonut joen törmällä (min. pohjoispuolella jokea), jossa maan jo välittäm ja Cocouans on jokien vyörynyt. Toisessa on pitemmin tehty ylempiä josta. Ja samalla paikalla on tämä jo Colmas Herran huone v 1701 rakettu, maan laattien, katon ja penkkien puolesta uudistettu j. n. e. - Revolahden kirkko on ensimmäinen kunnassa.

Muinaiskaluja saimme pitäjältä, Revolahden Makkalan talosta kivi veitsen, johon myöhemmin aikoina on näppä voinun seurattu, Nissisen talosta korppeen, venäläisena inscriptionilla lausutun savapiisun. Se oli löytynyt Revolahdesta, veistä mintikeltolla ja oli siinä ollut kappi "preslatkin", vaan se oli jo muuttanut korppeisiin

hävitty. Varmasti on joku Ryssin upseeri
kirittä saanut, kun on psalman piisunkoppa
Ja Revolahun lainisin kirjauttamut

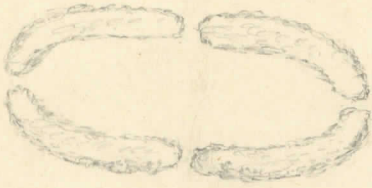

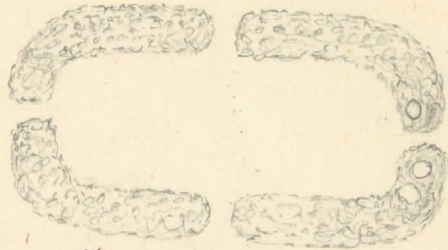

I

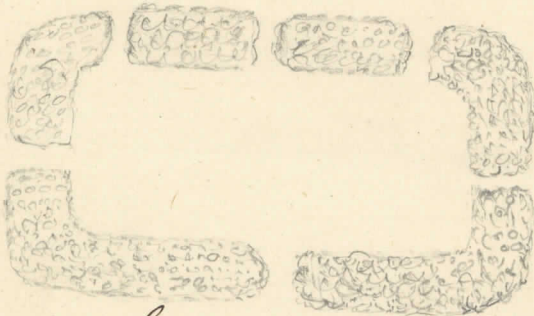
Linnankankaan linnoitus
Paavolassa.

II

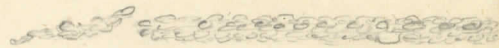
Pesuankankaan linnoitus
Paavolassa.

III

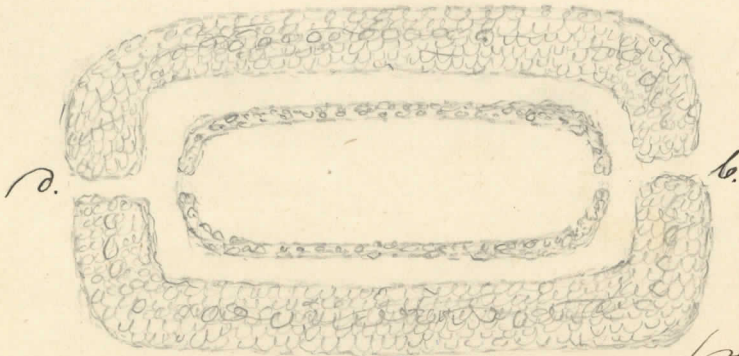
„Salosten linna“

IV

Korkeakankaan valli.

V. a.

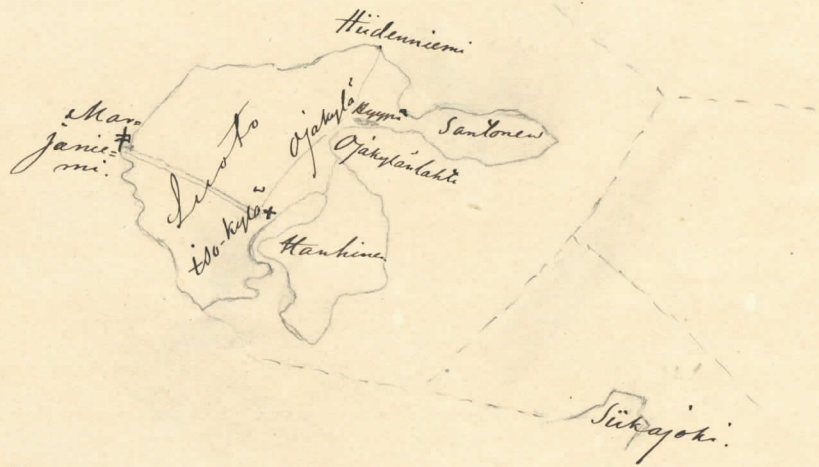

Pirttivaaran linnoitus / Pekingissä

verte!

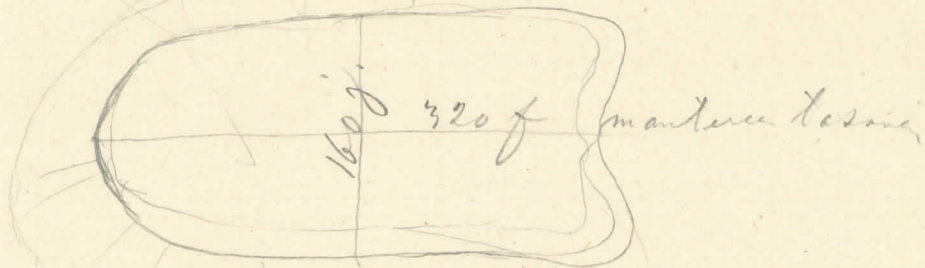
Luodon kartta.

Hiidenlinna Pyhäkosken luona

nomi 2 sylvän korke.

Pyhä = 5-6 sylvän korke. yks. 8ta joki

R.E. Carlo. A. V. 1774, n. 97-100; Utmärkelse 1848: 40, 41, 1851: 40-1.

Lohesta ja kassakassa O.W.S. 1896: 29 J. A. T. 1874: 227

Kauppien puolesta Kalajan suuhun O.W.S. 1865: 22

Gaunaler (Saksajoki) 1784: 24 49-41; 1785: 26-8. (Salohat 28)

Unsoygo ritilimys
S. 10 myöskin J. A. T. appraats on viaymuseon

Pildin, Botad. O.W.S. 1860: 19-29.

J. A. T. 1874: 219. Karlo blev Besind; Taubes frekerskap
1652 14/2. Dord förut till Ulla hrd, men påven fördes
gär till kunger. 1848 25/4 till Salohat, med gvar-
stad so. hst. t. Ulla tinglag

N 227. En besigtningsskrif af 1726 öfr Karlo k
visar att en under 4 års tid varit aldeles
obesad efter afreder. Lågen kan från Kalloby
i Haukylundas. — Schackin Drott på provsty. och
spiralen middag, då d. kom. S. Haldan mäss-
lämte ak kh. gvarf Krauch var medvatten
om f' ankonet och teian k
att medfölja
till Ojanen, der skidbr. På löfving rop
katted. Sig Krauch i dika år utlyst bli
träffar. S, en tætt. och mer än 20 rykelsold
stap, i ad succuler an f'aurik, en korpsal
6 sold. Tröt. bebygd under kath. tid

Skierwald, C. v. Huskållsamtäknings öfrs Carlo
Larcken i Ob. (uttryck us f'f' Geographiska bes-
skrif, öfrs Socken) A. V. 1774, n. 13. Max efter
niddrummas roca k
på stöningsskrif till
Kallören o. Sandstis i Tornea län, kvartier de
ant. gult klungabryg ha rätt emot 6 öre samt
landslots utlagg. För hvert bälley. — Renas
hålls f'f. mkt på en der gmenty rennesser,
men på 1740- Talt under en skarp vinter
af en mycknhet Vargas utstod. Me
Ulm. 40. Malörn och Sandabäl liages 1809 Se och en
kyrka på Malörn, dan, t skrifsta deln underhålls
lets af Carlo, t. mindes af Tornea län gästgörks
af f'anker statsmedel till Tornea län, trot emot
Carloboern ei vore i t'f. all bevakat sin rätt.

O.W.S. 1860: 19. Namn i Salo, Tröt. ant. t. Stad. Ensin aiott

